

De sociale balans 2009

P. Heuse

H. Zimmer

Inleiding

Aan de hand van de in de sociale balans opgenomen informatie kunnen het verloop van het personeelsbestand, het aantal arbeidsuren en de personeelskosten, alsook de personeelsbewegingen tijdens het boekjaar en de opleidingsinspanningen van de ondernemingen ten behoeve van hun werknemers worden geanalyseerd.

In dit artikel worden de resultaten van de voor het boekjaar 2009 neergelegde sociale balansen toegelicht. Tijdens dat boekjaar bereikte de tijdens het jaar 2008 ingezette economische en financiële crisis haar volle omvang. De analyse spitst zich derhalve toe op de reactie van de ondernemingen op de conjuncturomslag.

De toegelichte resultaten werden verkregen aan de hand van een beperkte populatie⁽¹⁾ van ondernemingen die bestaat uit 42.099 vennootschappen, of 51 % van de bedrijven van de totale populatie in 2008⁽²⁾. De ondernemingen van de beperkte populatie hebben zowel voor het boekjaar 2009 als voor het boekjaar 2008 een sociale balans neergelegd, zodat het verloop van een reeks variabelen tussen deze twee boekjaren naar behoren kan worden gemeten. De aanwending van een constante populatie heeft evenwel een aantal beperkingen. Nieuw opgerichte en verdwenen vennootschappen

worden automatisch uitgesloten, wat een verschil kan teweegbrengen tussen de veranderingen die worden opgetekend in respectievelijk de beperkte populatie en de totale populatie. Dit is in het bijzonder het geval in een crisissituatie, waarin erg veel ondernemingen (onder meer als gevolg van faillissementen) verdwijnen. Het feit dat er veel tijd overheen gaat vooraleer men over informatie betreffende alle ondernemingen beschikt en de door de representativiteit van de beperkte populatie geboden garanties inzake banen, rechtvaardigen evenwel een dergelijke aanpak. Aangezien de constante populatie verhoudingsgewijs meer grote ondernemingen telt dan de totale populatie, zijn de 1.425.932 personen die in de bedrijven van de beperkte populatie werken, goed voor 73 % van de werknemers van de totale populatie.

Het artikel bestaat uit vier delen. In het eerste deel wordt het werkgelegenheidsverloop tussen 2008 en 2009 beschreven. Het tweede deel analyseert de middelen die de bedrijven aanwenden om het arbeidsvolume aan te passen aan de daling van de vraag: aanpassing van de arbeidsduur, de arbeidsstelsels, het personeelsbestand en het beroep op uitzendarbeid. Het derde en vierde deel gaan respectievelijk over de personeelskosten en de opleiding.

1. Algemene kenmerken van het werkgelegenheidsverloop

1.1 Algemeen verloop

De gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt komen tot uiting in het verloop van de werkgelegenheid en het arbeidsvolume dat blijkt uit de voor 2009 neergelegde sociale balansen. Gemiddeld op

(1) Rekening houdend met de termijn waarover de ondernemingen beschikken om hun boekhoudkundige verplichtingen na te komen en met de tijd die nodig is om de rekeningen te controleren, waren niet alle op 31 december 2009 afgesloten sociale balansen beschikbaar op 15 september 2010, toen de voor de analyse vereiste gegevens werden ontleend.

(2) In bijlage 1 worden summier de methodologische principes beschreven die ten grondslag liggen aan de samenstelling van de analysepopulaties en aan hun gewestelijke verdeling. De opsplitsing naar bedrijfstak berust op de secties en afdelingen van de nomenclatuur NACE-Bel (versie 2003) die is opgenomen in bijlage 2. De bijlagen 3 tot 10 bevatten een aantal gedetailleerde indicatoren per bedrijfstak. Gelet op de geringe representativiteit en het marginale belang van de landbouw, is deze bedrijfstak niet in de tabellen en grafieken van dit artikel, maar wel in die bijlagen opgenomen. In de bijlagen 11 tot 13 worden een aantal van die indicatoren opgesplitst naar het gewest waarin de ondernemingen actief zijn.

TABEL 1 VERLOOP VAN DE WERKGELEGENHEID TUSSEN 2008 EN 2009
(beperkte populatie)

	Volgtijds		Deeltijds		Totaal	
	Eenheden	In procenten	Eenheden	In procenten	Eenheden	In procenten
Jaargemiddelde						
Totaal	-25.992	-2,5	18.808	4,7	-7.185	-0,5
Op 31 december						
Totaal	-37.824	-3,7	20.686	5,2	-17.138	-1,2
Mannen	-28.760	-3,8	9.252	10,1	-19.508	-2,3
Vrouwen	-9.064	-3,3	11.434	3,7	2.370	0,4
Directiepersoneel	-518	-2,9	295	22,0	-223	-1,2
Bedienden	-15.943	-2,9	13.554	5,5	-2.389	-0,3
Arbeiders	-19.419	-4,3	7.070	4,8	-12.349	-2,1
Overige ⁽¹⁾	-1.944	-23,1	-233	-8,1	-2.177	-19,3
Overeenkomsten voor onbepaalde duur	-30.847	-3,1	20.576	5,7	-10.271	-0,8
Tijdelijke overeenkomsten ⁽²⁾	-6.977	-15,0	110	0,3	-6.867	-8,2

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Restpost, die onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract omvat.

(2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

jaarbasis nam de totale werkgelegenheid af met 0,5 % in de 42.099 ondernemingen van de beperkte populatie, zodat er 7.185 werknemers minder waren dan het voorgaande jaar. De situatie aan het einde van het boekjaar getuigt van een forse verslechtering van de werkgelegenheid in de loop van 2009. In vergelijking met 31 december 2008 liep het personeelsbestand immers terug met 1,2 %, dat is meer dan het dubbele van de gemiddelde jaarlijkse daling.

De werkgelegenheid reageert traditioneel met een vertraging van twee tot drie kwartalen op het verloop van de economische groei. In België begon ze vanaf het derde kwartaal van 2008 te verslechteren. Dankzij diverse arbeidsorganisatiesystemen – zoals de vermindering van het aantal overuren en het beroep op het stelsel van tijdelijke werkloosheid om economische redenen of op veranderingen van het arbeidsstelsel – kunnen de ondernemingen hun productievermogen aanpassen zonder noodzakelijkerwijs werknemers te moeten ontslaan. Tijdens de recente economische crisis werden inderdaad flexibiliteitsinstrumenten aangewend, en dat gebruik nam nog toe door de invoering van crisismaatregelen.

Het verloop van het personeelsbestand in zijn geheel verhult tegengestelde ontwikkelingen van de voltijdse en

deeltijdse arbeidskrachten. Die bewegingen zijn tijdens het boekjaar nog versterkt, aangezien het aantal voltijdwerkers op 31 december 2009 daalde met 3,7 %, tegen 2,5 % gemiddeld op jaarbasis, terwijl de stijging van het aantal deeltijdwerkers opliep van 4,7 tot 5,2 % aan het einde van het jaar.

1.2 Werkgelegenheidsverloop volgens de kenmerken van de werknemers

Aan de hand van de informatie die wordt meegedeeld over het aantal werknemers op de afsluitingsdatum van het boekjaar, kan de werkgelegenheid worden opgesplitst volgens verschillende kenmerken, zoals geslacht, type van arbeidsovereenkomst of statuut⁽¹⁾.

Over het geheel genomen is de inkrimping van de werkgelegenheid toe te schrijven aan het verloop van de mannelijke arbeidskrachten. Op 31 december 2009 was hun aantal afgenomen met 2,3 % op jaarbasis, terwijl

(1) Aan de hand van de sociale balans kan het personeel ook, voor de boekjaren afgesloten sinds 1 december 2008, worden opgesplitst naar scholingsniveau. Voor 2008 waren de gegevens evenwel onvolledig voor een aantal ondernemingen, zodat het verloop van het personeelsbestand naar scholingsniveau tussen 2008 en 2009 vertekend is. Die gegevens worden bijgevolg niet in dit artikel vermeld.

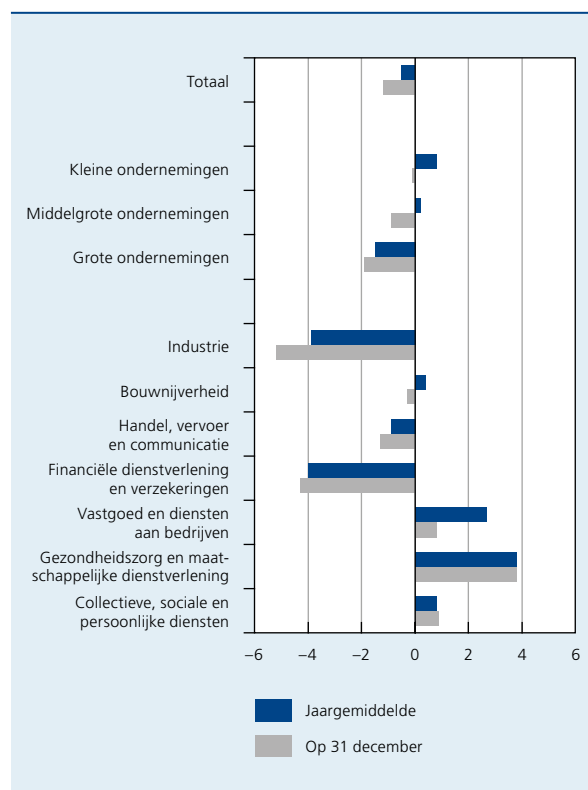
het aantal werkende vrouwen was gestegen met 0,4%. Dit verloop kan worden verklaard door een bedrijfstak-effect, aangezien mannen vooral werkzaam zijn in de industrie, waar het grootste nettoverlies aan banen werd opgetekend, en vrouwen veeleer werken in dienstverlenende bedrijfstakken die in 2009 relatief meer werden gespaard door de conjuncturele neergang. Het aantal voltijds werkende mannen daalde van het ene einde van het boekjaar tot het andere sterker dan het aantal voltijds werkende vrouwen, terwijl het aantal deeltijds werkende mannen toenam met 10,1%, tegen 3,7% bij de vrouwen. Dit verschil vloeit voort uit een basiseffect, maar het is ook mogelijk dat de economische crisis bij de mannen heeft geleid tot meer verschuivingen tussen voltijdse en deeltijdse arbeidsstelsels dan bij de vrouwen.

De werknemers werden in verschillende mate door de recessie getroffen, afhankelijk van hun statuut. Het directiepersoneel is teruggelopen met 1,2%, als gevolg van de inkrimping van het voltijds werkende personeel. Het aantal deeltijds werkende kaderleden nam toe met 22%. Deze veranderingen hebben echter betrekking op beperkte aantallen (18.995 personen in de beperkte populatie in 2009), en het aandeel van deeltijdarbeid blijft in deze personeels-categorie bescheiden. Bij de bedienden daalde de werkgelegenheid in relatief geringe mate, namelijk met 0,3%. De omvangrijke afname van het aantal voltijdse werknemers werd deels gecompenseerd door de toename van het aantal deeltijdwerkers, wat kan wijzen op een verschuiving van het ene arbeidsstelsel naar het andere. Zo werkte eind 2009 één bediende op drie deeltijds. Ongerekend de resterende categorie van de overige werknemers (een rubriek met onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract, die een beperkt aantal werknemers omvat), werden de arbeiders het sterkst getroffen door de gevolgen van de crisis voor de arbeidsmarkt; hun aantal liep terug met 2,1% tussen eind 2008 en eind 2009. Het toegenomen beroep op deeltijdse arbeidsstelsels kon die ontwikkeling niet ongedaan maken.

Tijdens de crisisperiode, en conform de verwachtingen, vertoonden de werknemers met een tijdelijke arbeidsovereenkomst (overeenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk) de relatief grootste daling, namelijk met 8,2% – vooral bij de voltijdse arbeidsstelsels – tegen een achteruitgang met 0,8% bij degenen met een vaste arbeidsovereenkomst. Dankzij de toename van de deeltijdarbeid bij deze laatsten kon een grotere inkrimping van het personeelsbestand worden vermeden. Het percentage van de tijdelijke overeenkomsten is tussen 2008 en 2009 afgenomen tot 5,4% van de werkgelegenheid in de beperkte populatie. Deze achteruitgang maakt een einde aan de stijgende tendens

GRAFIEK 1 WERKGELEGENHEIDSVOLGTOEG TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSOMVANG EN BEDRIJFSTAK⁽¹⁾

(in procenten, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De bedrijfstak « overige diensten » werd opgesplitst in « gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening » en « collectieve, sociale en persoonlijke diensten »; de bedrijfstak « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » in « financiële dienstverlening en verzekeringen » enerzijds, en « vastgoed en diensten aan bedrijven » anderzijds.

sinds 2005. Het aandeel van de overeenkomsten voor onbepaalde duur is bijgevolg gestegen tot 94,6% van de werkgelegenheid in de beperkte populatie.

1.3 Werkgelegenheidsverloop volgens de kenmerken van de ondernemingen

Gemiddeld op jaarbasis daalde de werkgelegenheid in 2009 enkel in de grote ondernemingen. Toch wees de situatie aan het einde van het boekjaar op een verslechterende situatie in alle naar grootte opgesplitste ondernemingscategorien⁽¹⁾ tijdens het boekjaar, zij het in uiteenlopende mate. In de grote ondernemingen was de daling van het aantal werknemers ten opzichte van 31 december 2008 het meest uitgesproken (-1,9%), terwijl die vermindering maar half zo groot was in de middelgrote ondernemingen

(1) Kleine ondernemingen telden in 2008 ten hoogste 50 in VTE uitgedrukte werknemers, middelgrote ondernemingen meer dan 50 tot 250 VTE en grote ondernemingen meer dan 250 VTE.

(-0,9%) en zeer beperkt bleef in de kleine ondernemingen (-0,1%).

Een verslechtering van de werkgelegenheid in de loop van 2009 was merkbaar in de meeste bedrijfstakken. Niettemin is het personeelsbestand in bepaalde takken verder toegenomen. Deze toename was zelfs fors in de branche «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», waaronder activiteiten vallen die in hoge mate door de overheid worden gesubsidieerd. Zo is het personeel in deze bedrijfstak met gemiddeld 3,8% aangegroeid in 2009, een groei die niet verzwakte in de loop van het jaar. In de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten» steeg de werkgelegenheid met 0,9% tussen 31 december 2008 en 31 december 2009. De groei van het aantal werknemers in de tak «vastgoed en diensten aan bedrijven» vertraagde sterk in de loop van het jaar, maar was nog steeds positief. Tot de zwaarst getroffen bedrijfstakken behoren de industrie – in het bijzonder de verwerkende nijverheid – waar de nettobanenvernietiging het grootst was, met een gemiddelde afname op jaarbasis van het personeelsbestand met 3,9% en met 5,2% aan het einde van het boekjaar. De «financiële dienstverlening en verzekeringen» kreeg eveneens rake klappen als gevolg van de economische crisis, met een inkrimping van de werkgelegenheid met 4,3% tussen 31 december 2008 en 2009. De achteruitgang van het aantal werkenden in de ondernemingen van de branche «handel, vervoer en communicatie» is enigszins versneld in de loop van 2009, tot 1,3% aan het einde van het jaar. Hoewel de werkgelegenheid in 2009 gemiddeld beschouwd nog licht toenam in de bouwnijverheid, verdwenen er banen van het ene einde van het boekjaar tot het andere, ten belope van 0,3%, dus in iets mindere mate dan in de andere bedrijfstakken waar banen verloren gingen.

2. De reactie van de ondernemingen op de economische crisis

Hoewel de ondernemingen een verzwakking van de economie in de loop van 2008 verwachtten, kwamen de omvang en de snelheid waarmee de economische en financiële crisis zich uitbreidde als een verrassing. Tegen die achtergrond werkte de Belgische regering, net als haar buitenlandse collega's, eind 2008 een herstelplan uit en nam ze een reeks maatregelen om de ondernemingen in staat te stellen soepeler te reageren op de conjunctuuromslag. Die maatregelen vormden een aanvulling op de reeds bestaande instrumenten, vooral voor arbeiders, en beoogden de bedrijven meer mogelijkheden te bieden om de werktijd van (een deel) van hun personeel te verminderen. Ze hebben zeker ruimere inkrimpingen kunnen voorkomen.

2.1 Aanpassing van het arbeidsvolume

In het algemeen past het aantal gewerkte uren zich in een periode van conjunctuurvertraging sneller aan dan de werkgelegenheid, omdat de ondernemingen in een beginfase eerst de overuren terugschroeven, maar vooral gebruik maken van het stelsel van tijdelijke werkloosheid om economische redenen. Hoewel dat stelsel de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van arbeiders tijdelijk kan opschorten en dus het aantal gewerkte uren kan verminderen, blijven de desbetreffende werknemers ingeschreven in het personeelsregister van hun werkgever. In 2009 was dat principe ook van toepassing op de crisismaatregelen, zoals de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van bedienden en het crisistijdskrediet (individuele en tijdelijke vermindering van de arbeidsprestaties van voltijdwerkers). De tijdelijke crisisaanpassing van de arbeidsduur – die bestaat uit een collectieve arbeidsduurvermindering voor alle werknemers of een specifieke categorie binnen de onderneming – vormt een ander middel om het arbeidsvolume te variëren.

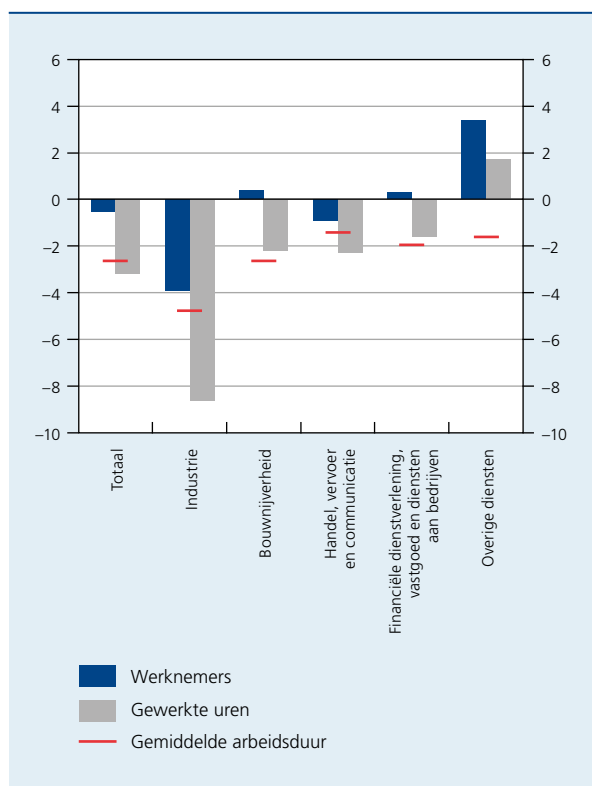
Welke crisismaatregel de onderneming ook aanwendt, voor de RSZ blijft het arbeidsstelsel van de betrokken personeelsleden in principe onveranderd, om hun sociale rechten te waarborgen. Er bestaat echter geen boekhoudregel die bepaalt hoe de ondernemingen de bij die maatregelen betrokken werknemers in de sociale balans moeten registreren. Met name de personen die crisistijdskrediet nemen, kunnen net zo goed bij de voltijdwerkers worden gerekend, omdat de RSZ hun rechten blijft garanderen, als bij de deeltijdwerkers, naar analogie van het gewone tijdskrediet.

Ongeacht de wijze waarop de ondernemingen hun werknemers naar voltijd- en deeltijdwerkers hebben opgesplitst, zorgen de crisismaatregelen voor een onmiskenbare vermindering van het arbeidsvolume, wat blijkt uit het verloop van de in de sociale balans opgetekende gewerkte uren. Deze laatste daalden zeer snel, namelijk met 3,2%. Rekening houdend met het werkgelegenheidsverloop liep de gemiddelde arbeidsduur van de werknemers aldus met 2,7% terug, wat overeenstemt met een verandering van bijna 37 uur, of het equivalent van een volledige werkweek.

In 2009 viel de daling van het aantal gewerkte uren hoger uit dan die van het aantal werknemers in de meeste van de conjunctuurgevoelige bedrijfstakken, vooral in de industrie. De gemiddelde arbeidsduur per werknemer liep er aldus met 4,8% terug. Een verklaring daarvoor is dat de ondernemingen van de verwerkende nijverheid massaal gebruik maakten van tijdelijke werkloosheid. In sommige bedrijfstakken, zoals in de vervaardiging van

GRAFIEK 2 VERLOOP VAN DE WERKGELEGENHEID EN HET ARBEIDSVOLUME TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK

(in procenten, jaargemiddelden, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

machines, apparaten en werktuigen, in de autonijverheid of in de metaalverwerkende nijverheid, bedroeg de inkrimping van de gemiddelde arbeidsduur zelfs om en bij 10% of meer.

Het aantal werknemers in de bouwnijverheid nam in 2009 nog licht toe, terwijl het arbeidsvolume verminderde: de per persoon gewerkte uren daalden aldus met 2,6%. Het aantal personen en uren evolueerde op soortgelijke wijze in de «financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven», zij het in mindere mate, zodat het gemiddelde aantal uren 1,9% lager uitviel. In de branche «handel, vervoer en communicatie» was de terugval van het in aantal uren uitgedrukte werkgelegenheidsvolume hoger dan de in personen uitgedrukte werkgelegenheid; bijgevolg nam de gemiddelde arbeidsduur van de resterende werknemers in de ondernemingen met 1,4% af. Daarentegen lieten de «overige diensten» een stijging van het aantal tewerkgestelden optekenen, samen met een daling van het gemiddelde aantal uren per persoon ten belope van 1,6%. Die ontwikkeling wordt bepaald door de ondernemingen uit de «gezondheidszorg en

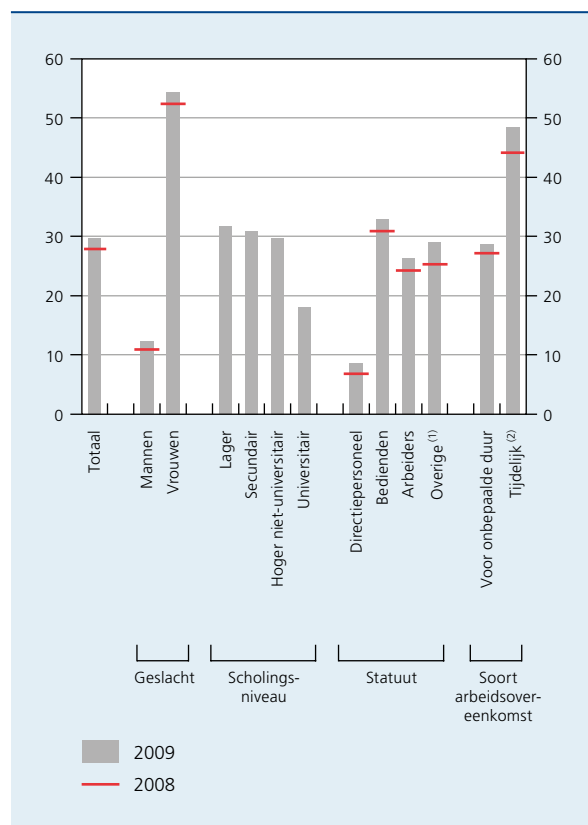
maatschappelijke dienstverlening», waar het in uren uitgedrukte totale arbeidsvolume niet in dezelfde mate is gestegen als het in aantal personen uitgedrukte volume.

2.2 Verschuivingen tussen arbeidsstelsels

Tijdens de crisisperiode nam de deeltijdarbeid fors toe: het aandeel van de deeltijdwerkers in de totale werkgelegenheid bedroeg 29,7% in 2009, tegen 27,9% in 2008. De opwaartse tendens van de afgelopen jaren zette zich dus voort en deed zich voor in alle personeelscategorieën. Deeltijdarbeid blijft nog grotendeels een vrouwenzaak; in 2009 werkte 54,4% van de vrouwen deeltijds, tegen 12,3% van de mannen. Het verschil wijst op de sterke gevoeligheid van de vrouwelijke werkgelegenheid voor de gezinsverplichtingen en de daarmee gepaard gaande huishoudelijke taken.

GRAFIEK 3 VERLOOP VAN DE DEELTIJDARBEID TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR DE KENMERKEN VAN DE WERKNEMERS

(in procenten van de overeenstemmende werkgelegenheid op 31 december, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

- (1) Restpost, die onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract omvat.
 (2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

NB: De gegevens naar scholingsniveau zijn niet volledig voor 2008, wat de gegevens voor dat jaar vertekent. Ze worden bijgevolg niet in deze grafiek vermeld.

Een opsplitsing van het personeelsbestand op grond van verschillende andere kenmerken brengt bepaalde specifieke eigenschappen van het stelsel van deeltijdarbeid aan het licht. Het aandeel van deeltijdarbeid varieert weinig volgens het scholingsniveau, behalve voor werknemers met een universitair diploma. Gemiddeld werkte ongeveer 31 % van de gediplomeerden van het lager, secundair en hoger niet-universitair onderwijs in 2009 deeltijds, tegen slechts 18 % van de universitair geschoolden. Deeltijdarbeid komt trouwens weinig voor bij personen die een directiefunctie uitoefenen, van wie een groot deel naar alle waarschijnlijkheid een universitaire opleiding achter de rug heeft: minder dan 9 % van hen werkte in 2009 deeltijds. Daarentegen werkte een derde van de bedienden niet voltijds, tegen 26,3 % van de arbeiders. Van de overige werknemers had 29 % een deeltijdbaai. De verschillende soorten arbeidsovereenkomsten vertonen aanzienlijke verschillen inzake arbeidsstelsel. Van de personen met een vaste arbeidsovereenkomst werkte 28,7 % deeltijds, tegen bijna de helft van de met een tijdelijke overeenkomst aangenomen werknemers.

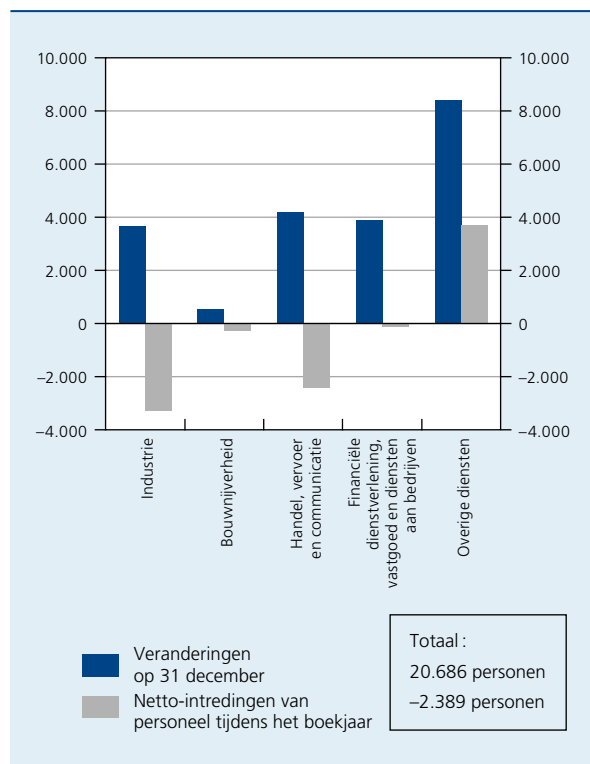
De stijging van de deeltijdarbeid is niet zozeer het gevolg van de massale indienstneming van deeltijdwerkers dan wel van de verschuiving van voltijdarbeid naar deeltijdstelsels. Dergelijke verschuivingen blijken al een aantal jaren uit de analyse van de sociale balansen en weerspiegelen het succes van de regelingen om het beroeps- en gezinsleven met elkaar te verzoenen. De individuele arbeidsduurvermindering wordt tevens in de hand gewerkt door verschillende formules zoals het gedeeltelijk tijdskrediet. Tijdens de crisis is het aantal begunstigden niet afgenomen en werd het beroep op dat stelsel zelfs aangemoedigd door de invoering van het crisistijdskrediet ten behoeve van voltijdwerkers uit de private sector. Volgens de statistieken van de RVA namen in 2009 gemiddeld 127.746 werknemers uit de private sector tijdskrediet, dat is 7,5 % meer dan het voorgaande jaar. Daarin zijn ook de stelsels van crisistijdskrediet begrepen, die gemiddeld in de tweede helft van het jaar ongeveer 2.000 personen omvatten.

De sociale balans vermeldt enerzijds de intredingen van werknemers tijdens het boekjaar, bij hun inschrijving in het personeelsregister van de onderneming, en anderzijds de uittredingen, wanneer arbeidsovereenkomsten worden beëindigd. Door de in- en uittredingen van personeelsleden per arbeidsstelsel te vergelijken met de ontwikkeling van het aantal werknemers die aan het einde van het jaar deeltijds en voltijds werken, kan uit de sociale balansen de bijdrage van de interne bewegingen tot het verloop van de relatieve aandelen van de arbeidsstelsels worden afgeleid.

Blijkbaar waren er in de meeste bedrijfstakken omvangrijke interne verschuivingen van personeelsleden die voorheen voltijds werkten naar een deeltijds arbeidsstelsel. Terwijl in 2009 immers netto-uittredingen van deeltijdwerkers werden opgetekend, is het aantal deeltijdwerkers van het ene jaar tot het andere gestegen. Het verschijnsel was meer uitgesproken in de industrie en in de branche « handel, vervoer en communicatie », met netto-uittredingen van respectievelijk 3.266 en 2.412 deeltijdwerkers, terwijl het deeltijds werkende personeelsbestand van het ene boekjaar tot het andere met respectievelijk 3.650 en 4.189 eenheden toenam. In de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » groeide het deeltijds werkende personeel in de loop van het jaar (+3.883), maar de netto-uittredingen waren er veel geringer dan in de voornoemde branches. Niettemin was die tendens sterker in de deeltak « vastgoed en diensten aan bedrijven »; het deeltijds werkende personeel steeg er tussen 31 december 2008 en 2009 driemaal meer dan de netto-indienstneming, die 1.472 eenheden bedroegen.

Het beeld van die veranderingen van stelsel tijdens het jaar is pas volledig indien de – tegengestelde – bewegingen

GRAFIEK 4 VERLOOP VAN HET DEELTIJDS WERKENDE PERSONEEL TIJDENS HET BOEKJAAR 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK
(in personen, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

van de voltijdwerkers in aanmerking worden genomen. De netto-intredingen van voltijds personeel daalden onder invloed van de economische crisis, maar het personeelsbestand op 31 december 2009 nam verder af, met 37.824 eenheden in totaal. De verschillende maatregelen die werden genomen om het arbeidsvolume van de werknemers aan te passen, hebben daar zeker toe bijgedragen. Een en ander is merkbaar voor alle conjunctuurgevoelige bedrijfstakken, behalve in de bedrijfstak «overige diensten», die relatief gevrijwaard bleef van de effecten van de recessie, waarin de netto-intredingen van voltijdwerkers positief bleven. De ondernemingen uit die branche namen netto beschouwd ook deeltijds personeel in dienst, maar tijdens het boekjaar werden ook interne bewegingen opgetekend, gezien de veranderingen van het personeelsbestand van het ene jaareinde tot het andere.

(1) De op 31 december geregistreerde personeelsbewegingen ten opzichte van het voorgaande jaar zijn niet altijd gelijk aan het saldo van de in- en uittredingen van personeel, dit als gevolg van fouten in de neergelegde sociale balansen.

2.3 Afslanking van het personeelsbestand

2.3.1 In- en uittredingen van personeel in alle ondernemingen samen

Afgezien van de wijzigingen in het arbeidsstelsel, kan worden vastgesteld dat de aanpassing van de werkgelegenheid aan een vertraging van de economische groei veeleer tot stand komt door minder aan te werven dan door personeel te ontslaan, niet alleen omdat dit laatste duur is, maar ook wegens de kosten en de tijd die nodig zijn om geschoold personeel in dienst te nemen wanneer de conjunctuur weer gunstig wordt. In België spelen die beperkingen nog een grotere rol doordat de arbeidsmarkt te kampen heeft met structurele mismatches tussen het aanbod van en de vraag naar arbeid.

Als gevolg van het conjunctuurverloop werden de netto-intredingen van personeel in 2009 negatief; het aantal uittredingen lag 17.554 eenheden hoger dan dat van de intredingen⁽¹⁾. Die ontwikkeling wordt geschraagd door

TABEL 2 IN- EN UITTREDINGEN VAN PERSONEEL: OPSPLITSING NAAR ARBEIDSTELSE EN SOORT ARBEIDSOVEREENKOMST
(eenheden, tussen haakjes: veranderingspercentages, beperkte populatie)

	Intredingen		Uittredingen		Netto-intredingen	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Totaal schema's						
Totaal	584.260	536.612 (-8,2)	554.557	554.166 (-0,1)	29.703	-17.554
Voltijds	365.701	304.606 (-16,7)	340.126	319.771 (-6,0)	25.575	-15.165
Deeltijds	218.559	232.006 (6,2)	214.431	234.395 (9,3)	4.128	-2.389
Volledige schema's						
Totaal	345.249	301.471 (-12,7)	326.901	321.128 (-1,8)	18.348	-19.657
Opsplitsing naar arbeidsstelsel						
Voltijds	210.621	160.295 (-23,9)	191.871	175.778 (-8,4)	18.750	-15.483
Deeltijds	134.628	141.176 (4,9)	135.030	145.350 (7,6)	-402	-4.174
Opsplitsing naar arbeidsovereenkomst						
Arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur	164.864	120.904 (-26,7)	158.530	145.885 (-8,0)	6.334	-24.981
Tijdelijke arbeidsovereenkomsten ⁽¹⁾	180.385	180.567 (0,1)	168.371	175.243 (4,1)	12.014	5.324

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

de aanpassingen van het aantal voltijdwerkers, die plaatsvonden via een drastische vermindering van de intredingen – met 61.095 eenheden of ongeveer 17 % – en een kleinere afname van de uittredingen. De laatstgenoemde daling is onder meer toe te schrijven aan een afname van de spontane uittredingen uit ondernemingen. Voor de deeltijdwerkers namen tussen 2008 en 2009 zowel de in- als de uittredingen toe, maar het uiteindelijke resultaat hiervan was een netto-uittreding van 2.389 eenheden.

2.3.2 In- en uittredingen van personeel in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen

De ondernemingen die een volledig schema neerleggen, zijn verplicht meer gedetailleerde informatie over de personeelsintredingen en -uittredingen te verstrekken. Behalve op het arbeidsstelsel – een detail dat ook in de verkorte schema's wordt vermeld – heeft die informatie betrekking op het type van arbeidsovereenkomst en,

indien van toepassing, op de reden voor de beëindiging van de overeenkomst. De ondernemingen die een volledig schema dienen neer te leggen, maakten 22,1 % van het totale aantal bedrijven van de beperkte populatie in 2009 uit, maar vertegenwoordigden 79,9 % van het gemiddelde personeelsbestand.

De netto-uittredingen kwamen in 2009 voor rekening van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Het merendeel van dit externe verloop betrof de voltijdse werknemers: het was het resultaat van een sterke daling van de intredingen in combinatie met een geringere afname van hun uittredingen. De netto-uittredingen van deeltijdwerkers waren veel beperkter.

Wanneer de in- en uittredingen die berusten op de door de ondernemingen ingediende volledige schema's worden opgesplitst naar type van arbeidsovereenkomst, blijkt dat het aantal werkenden vooral werd aangepast via de intredingen van vaste werknemers, die met 27 % terugliepen. In combinatie met stabielere uittredingen bedroegen de netto-uittredingen van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur 24.981 eenheden. Deze beperkte mobiliteit van het vast personeel is niet onverwacht, aangezien de bestaande arbeidskrachten in reserve werden gehouden tijdens de periode waarin de economische bedrijvigheid daalde.

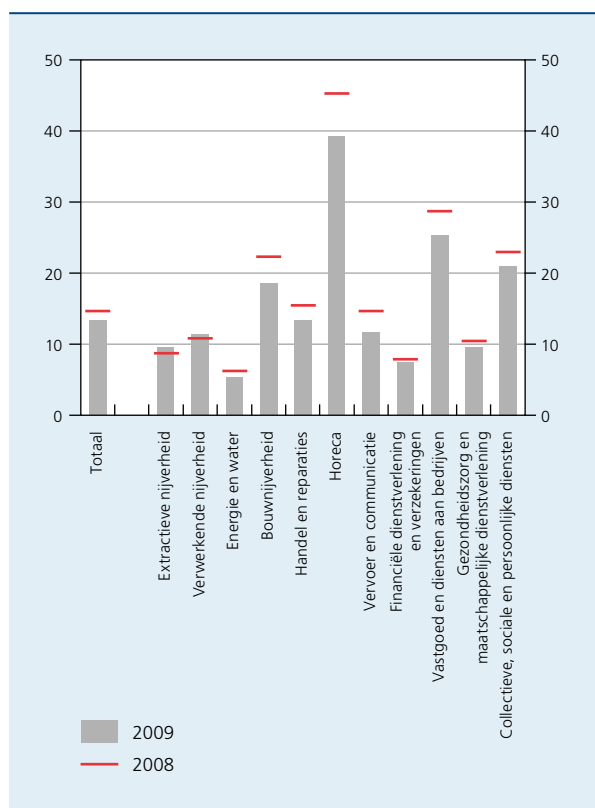
Personeelsleden met een overeenkomst voor onbepaalde duur zijn echter ook vrij mobiel als gevolg van natuurlijke afvloeiingen of de wens van een van beide partijen om het contract te beëindigen. De rotatiegraad van de werknemers geeft een indicatie van die externe mobiliteit: deze ratio wordt berekend door het aantal uittredingen van personeel tijdens een bepaald boekjaar te vergelijken met de personeelssterkte aan het begin van dat jaar. Het conjunctuurklimaat remde de externe mobiliteit van het personeel af, zoals blijkt uit de daling van de rotatiegraad, die in 2009 uitkwam op 13,3 %, tegen 14,7 % een jaar eerder. Dit betekent dat in 2009 in de ondernemingen van de beperkte populatie minder dan één vaste werknemer op acht werd vervangen.

Dat percentage varieert aanzienlijk volgens de grootte en de bedrijfstak van de ondernemingen. In de kleine ondernemingen is de rotatiegraad het hoogst, met 22 %, tegen 16 % in de middelgrote ondernemingen en 11 % in de grote ondernemingen. Die jaarlijks merkbare verschillen kunnen onder meer worden verklaard doordat zich in de grote ondernemingen meer kansen op interne mobiliteit voordoen en het loonverloop er doorgaans beter gepland is.

Ook op het niveau van de bedrijfstakken worden verschillen in rotatiegraad opgetekend en de hiërarchie tussen

GRAFIEK 5 ROTATIEGRAAD ⁽¹⁾ VAN DE WERKNEMERS MET EEN ARBEIDSOVEREENKOMST VOOR ONBEPAADE DUUR IN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK

(in procenten, beperkte populatie, volledige schema's)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Verhouding tussen, enerzijds, het aantal uittredingen in het boekjaar t en, anderzijds, de personeelssterkte aan het einde van het boekjaar t verminderd met de intredingen en vermeerderd met de uittredingen tijdens het boekjaar.

de rotatiegraden die kan worden opgesteld, veranderde nauwelijks tijdens de economische crisis. Om dat verschijnsel te begrijpen, moet voor ogen worden gehouden dat sommige bedrijfstakken doorgaans meer grote ondernemingen omvatten. Dat is zo in de «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», de «financiële dienstverlening en verzekeringen», de verwerkende nijverheid en de branche «vervoer en communicatie», waar de rotatiegraad van het personeel aanzienlijk onder het gemiddelde van de ondernemingen ligt. Daarentegen worden de horeca, met een jaarlijkse vervangingsgraad van twee werknemers op vijf in 2009, en in mindere mate de bedrijfstak «vastgoed en diensten aan bedrijven», met één op vier, en de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten» en de bouwnijverheid, met ongeveer één op vijf, gekenmerkt door problemen om hun personeel aan zich te binden. Het betreft weliswaar bedrijfstakken die ondernemingen van meer heterogene grootte tellen, maar de minder gunstige arbeids- en bezoldigingsvoorwaarden verklaren mede de omvang van de rotatie. In alle bedrijfstakken verminderde de rotatiegraad van het vaste personeel, met uitzondering van de extractieve en de verwerkende nijverheid. In de horeca liep het vervangingstempo het sterkst terug en in de «financiële dienstverlening en verzekeringen» was de daling het kleinst.

2.3.3 Redenen voor uittreding in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen

De ondernemingen die een volledig schema neerleggen, dienen bij uittredingen van personeel de reden voor de beëindiging van het contract te vermelden. De daaruit afgeleide ontwikkelingen verschaffen een beeld van de

verandering van het conjunctuurklimaat tussen 2008 en 2009. De uittredingen wegens het verstrijken van een tijdelijke overeenkomst, wat reeds in 2008 de voornaamste reden voor uittreding vormde, namen verder toe (+4,1 % of 6.872 eenheden). In 2009 verklaarden ze 54,6 % van de bruto-uittredingen. Als gevolg van de sombere stemming op de arbeidsmarkt zijn de beëindigingen van overeenkomsten door spontane uittreding tussen 2008 en 2009 met 18,7 % of 17.014 eenheden gedaald. In jaren van hoogconjunctuur zijn er immers meer spontane uittredingen omdat de werknemers meer mogelijkheden hebben om elders een baan te vinden. Zo kwam in 2009 aan 23,1 % van de overeenkomsten een einde door dat soort uittredingen, dat is een geringer percentage dan in het voorgaande jaar. Het aantal ontslagen steeg met 8,7 %, wat wijst op de zeer relatieve bescherming die de werknemers met een overeenkomst voor onbepaalde duur genoten op het hoogtepunt van de crisis. Het aandeel van die reden voor uittreding bedroeg derhalve 16,9 %. Gerelateerd aan de uittredingen van personeel, maakten de brugpensioneringen en de pensioneringen respectievelijk 2,8 en 2,7 % van het totaal uit; deze percentages zijn vergelijkbaar met die in 2008. De uittredingen wegens brugpensioenen zijn in 2009 enigszins gedaald. In tegenstelling tot wat mocht worden gevreesd op grond van voorgaande crisisperiodes zijn de vervroegde uittredingen uit de arbeidsmarkt tijdens de beschouwde periode dus niet versneld.

De daling van de uittredingen in 2009 is volledig toe te schrijven aan de inkrimping, met meer dan 8 %, van de uittredingen van voltijdwerkers. Voor deze laatsten nam enkel het aantal ontslagen toe, met meer dan 16 %. Het

TABEL 3 BRUTO-UITTREDINGEN VAN PERSONEEL: OPSPLITSING NAAR REDEN
(beperkte populatie, volledige schema's)

	In procenten van het totaal		Eenheden		Veranderingen tussen 2008 en 2009	
	2008	2009	2008	2009	Eenheden	In procenten
Pensioen	2,5	2,7	8.206	8.595	389	4,7
Brugpensioen	2,8	2,8	9.284	8.949	-335	-3,6
Ontslag	15,3	16,9	49.857	54.172	4.315	8,7
Einde van een tijdelijke overeenkomst ⁽¹⁾	51,5	54,6	168.371	175.243	6.872	4,1
Andere redenen ⁽²⁾	27,9	23,1	91.183	74.169	-17.014	-18,7
Totaal	100,0	100,0	326.901	321.128	-5.773	-1,8

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor een duidelijk omschreven werk.

(2) Spontane uittredingen en overleden werknemers.

TABEL 4 BRUTO-UITTREDINGEN VAN PERSONEEL IN 2009: OPSPLITSING NAAR ARBEIDSTELSEL EN BEDRIJFSTAK
(beperkte populatie, volledige schema's)

	Aandeel		Totaal	Veranderingen tussen 2008 en 2009			
	in de werk- gelegenheid op 31 december 2009	in de uittredingen in 2009		waarvan, naar reden:			
				(Brug)pensioen	Ontslag	Einde van een tijdelijke overeenkomst ⁽¹⁾	Andere redenen ⁽²⁾
Totaal	100,0	100,0	-5.773	54	4.315	6.872	-17.014
Opsplitsing naar arbeidsstelsel							
Voltijdwerkers	71,1	54,7	-16.093	-49	4.666	-2.158	-18.552
Deeltijdwerkers	28,9	45,3	10.320	103	-351	9.030	1.538
Opsplitsing naar bedrijfstak							
Industrie	26,6	14,6	-1.665	786	3.143	-2.335	-3.259
Bouwnijverheid	4,9	3,8	-2.061	49	190	-240	-2.060
Handel, vervoer en communicatie	29,2	33,2	-2.573	-950	640	5.024	-7.287
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	18,2	21,1	-2.855	282	219	99	-3.455
Overige diensten	20,9	27,0	3.609	-120	376	4.486	-1.133

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor een duidelijk omschreven werk.

(2) Spontane uittredingen en overleden werknemers.

volume van de uittredingen van deeltijdwerkers steeg daarentegen aanzienlijk. In totaal namen deeltijds werknemers 45% van de uittredingen voor hun rekening, een percentage dat veel hoger is dan hun aandeel in de werkgelegenheid, namelijk 29% in alleen de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Het verschil is opvallend voor het verstrijken van tijdelijke arbeidsovereenkomsten, die verhoudingsgewijs meer voorkomen bij de deeltijdwerkers (56% van het totaal) dan bij de voltijdwerkers. Dat geldt ook voor de ontslagen (39%), terwijl voor de andere redenen de verdeling tussen voltijd- en deeltijdwerkers vergelijkbaar is met die voor de werkgelegenheid.

In alle bedrijfstakken samen daalde het aantal uittredingen van personeel tussen 2008 en 2009, behalve in de «overige diensten», waar het met 4,3% of meer dan 3.600 eenheden steeg. Het aantal verstreken tijdelijke overeenkomsten nam er fors toe. Het is mogelijk dat de ondernemingen minder dan voorheen een deel van de tijdelijke overeenkomsten hebben omgezet in arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur, een gangbare praktijk aan het einde van de proefperiode. De uittredingen als gevolg van het verstrijken van een tijdelijke overeenkomst namen eveneens fors toe in de bedrijfstak «handel, vervoer en communicatie», maar die stijging werd ruimschoots gecompenseerd door een daling van

de spontane uittredingen en in mindere mate van de brugpensioenen. De laatstgenoemde daling vindt haar oorsprong in de verzwakking van de herstructureringsgolf bij de branche «post en telecommunicatie», die tot uiting was gekomen in de vervroegde afvloeiing van meer dan 1.200 personen in 2008.

In alle bedrijfstakken namen de ontslagen toe, maar in de industrie was die toename het meest uitgesproken. Het aantal ontslagen werknemers steeg tussen 2008 en 2009 met 40%, zodat die reden er tot bijna een vierde van de uittredingen leidde in 2009, tegen slechts 16% in 2008. Het aantal pensioneringen en brugpensioneringen vermeerderde eveneens, met respectievelijk 6 en 14%. De daling van de totale uittredingen in de bouwnijverheid is vooral te verklaren door de afname van de spontane uittredingen van werknemers. Dat is ook het geval in de branche «financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven». In deze bedrijfstak werd een toename van het aantal ontslagen opgetekend die hoofdzakelijk toe te schrijven was aan de herstructureringen in de «financiële dienstverlening en verzekeringen», waar het aantal ontslagen werknemers met bijna 25% opliep. Deze laatstgenoemden vertegenwoordigden aldus 12% van de uittredingen in die bedrijfstak in 2009, tegen slechts 2% in 2008.

TABEL 5 VERLOOP VAN DE IN VTE UITGEDRUKTE WERKGELEGENHEID IN DE ONDERNEMINGEN
DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN
(beperkte populatie)

	Personeelsbestand in 2009		Veranderingen tussen 2008 en 2009	
	Eenheden	In procenten van het totaal	Eenheden	In procenten
In het personeelsregister ingeschreven werknemers ⁽¹⁾	1.015.058	96,6	-23.563	-2,3
Arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur	971.183	92,4	-16.250	-1,6
Tijdelijke overeenkomsten ⁽²⁾	43.875	4,2	-7.313	-14,3
Uitzendkrachten	29.900	2,8	-12.324	-29,2
Ter beschikking gestelde werknemers	6.067	0,6	-307	-4,8
Totaal	1.051.025	100,0	-36.194	-3,3

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Gegevens op 31 december.

(2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

2.4 Aanpassing van het beroep op uitzendarbeid⁽¹⁾

Enkel de vennootschappen die een volledig schema neerleggen, zijn verplicht aanvullende informatie te verstrekken⁽²⁾ over de uitzendkrachten en het door een ander bedrijf ter beschikking gesteld personeel. Op die manier kan het volledige personeelsbestand worden ingedeeld volgens arbeidsovereenkomst, maar enkel op basis van het begrip werkgelegenheid in VTE. In de 9.285 ondernemingen die een volledig schema neerleggen, daalde het aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers, dat eind 2008 1.038.621 eenheden in VTE bedroeg, in 2009 met meer dan 23.563 eenheden of 2,3 % van het totaal, terwijl tegelijkertijd de 32.814 ondernemingen die een verkort schema neerleggen, een matige stijging van de werkgelegenheid in VTE met 0,4 % lieten optekenen.

De personeelsleden met een overeenkomst voor onbepaalde duur, die meer dan negen op de tien werknemers uitmaken, liepen met 1,6 % of meer dan 16.000 VTE terug. Bij de met een tijdelijke overeenkomst in dienst genomen werknemers gingen 7.313 in VTE uitgedrukte banen verloren, dat is een daling van 14,3 %. Van deze laatsten werden de werknemers met een overeenkomst voor bepaalde duur, die het talrijkst waren, het sterkst getroffen.

De externe werknemers in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, werden niet gespaard door de in 2009 genomen maatregelen om het arbeidsvolume te beperken. Het aantal uitzendkrachten daalde met 12.324 in VTE uitgedrukte eenheden en vertegenwoordigde nog slechts 70 % van de in 2008 geregistreerde

uitzendarbeid. Het aantal ter beschikking gestelde werknemers, dat slechts een marginaal deel van de werkgelegenheid in VTE vertegenwoordigt, is eveneens gekrompen.

In totaal hadden de ondernemingen van de beperkte populatie die een volledig schema neerleggen nog slechts 29.900 uitzendkrachten in VTE in dienst in 2009, wat overeenstemde met 2,8 % van de in VTE uitgedrukte werkgelegenheid, tegen 3,9 % een jaar eerder. De sterke inkrimping tussen 2008 en 2009 sluit aan bij een gematigde, maar reeds aanzienlijke vertraging tussen 2007 en 2008, na een vijf jaren aanhoudende stijging.

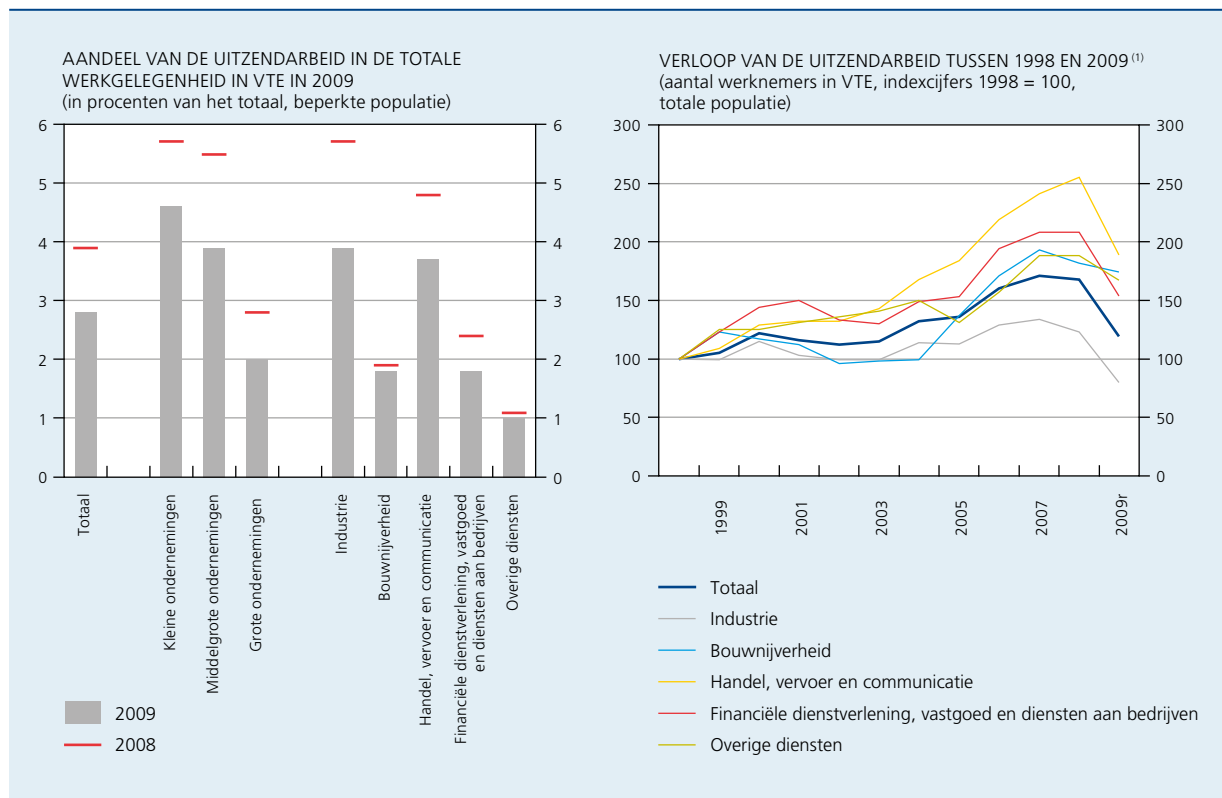
De uitzendkrachten zijn talrijker in de middelgrote en grote ondernemingen, die elk ongeveer 40 % van het totale aantal van deze werknemers in dienst hebben. In die twee groepen was de daling van dat aantal, met ongeveer 30 %, het grootst, terwijl ze in de kleine ondernemingen beperkt bleef tot 20 %. In totaal vertegenwoordigden de uitzendkrachten, in 2009, 4,6 % van het in VTE uitgedrukte personeelsbestand in de kleine ondernemingen, 3,9 % in de middelgrote en 2 % in de grote ondernemingen.

Twee op vijf uitzendkrachten werken in de industrie, waar hun aantal tussen 2008 en 2009 met 36 % is geslonken, tot minder dan 4 % van de in VTE uitgedrukte werkgelegenheid in 2009, tegen 5,8 % een jaar eerder. De afname

(1) Uitgedrukt in gewerkte uren, vertegenwoordigt het in de sociale balansen vermelde volume van uitzendarbeid voor het jaar 2009 ongeveer 40 % van het volume dat wordt geregistreerd door Federgon, de federatie van partners voor werk. De conclusies die op basis van de sociale balans kunnen worden getrokken, lijken dan ook representatief te zijn.

(2) Gemiddeld aantal tewerkgestelde personen, uitgedrukt in VTE; aantal daadwerkelijk gepresteerde uren; kosten voor de onderneming.

GRAFIEK 6 UITZENDARBEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De resultaten voor 2009 werden berekend door de tussen 2008 en 2009 voor de beperkte populatie opgetekende verandering toe te passen op de in 2008 voor de totale populatie vastgestelde waarde.

TABEL 6 UITZENDARBEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN (beperkte populatie)

	2008	2009
In procenten van het totaal		
Aantal VTE	3,9	2,8
Gewerkte uren	4,8	3,6
Personeelskosten	3,3	2,4
Eenheden		
Aantal VTE	42.224	29.900
Gewerkte uren (duizenden)	79.204	56.211
Gewerkte uren per VTE	1.876	1.880
Personeelskosten per gewerkt uur (in €)	24,9	25,1
<i>p.m. In procenten van de door Federgon opgetekende uitzendarbeid</i>		
Gewerkte uren	43,8	39,9

Bronnen: Federgon, NBB (sociale balansen).

was nog forser in de extractieve nijverheid; daarentegen werd een toenemend beroep op uitzendarbeid gedaan in de branche energie. Nog eens twee op vijf uitzendkrachten werken in ondernemingen uit de bedrijfstak « handel, vervoer en communicatie ». In deze branche was de inkrimping van de uitzendarbeid iets minder krachtig, maar ze trof niettemin een werknemer op vier, en het percentage uitzendkrachten liep er tussen 2008 en 2009 terug van 4,8 tot 3,7 % van het personeelsbestand in VTE. Een even grote daling was merkbaar in de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven », waar de penetratiegraad van de uitzendarbeid nog slechts 1,8 % bedroeg in 2009. In de bouwnijverheid is uitzendarbeid minder gebruikelijk en bleef de inkrimping onder de 10 %. Een soortgelijke daling werd opgetekend in de « overige diensten ».

Net als de werkgelegenheid is het aantal door uitzendkrachten gewerkte uren gedaald, namelijk met bijna 30 %, zodat de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur per uitzendkracht vrijwel stabiel bleef, en op 1.880 uur uitkwam in 2009. Een dergelijke stabiliteit staat in contrast met de afname met 2,3 % van de gemiddelde arbeidsduur van

de ingeschreven werknemers in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Hieruit blijkt het verschil in houding van de werkgevers jegens enerzijds hun ingeschreven personeel, dat relatief beschermd is en van wie de arbeidsduur werd verminderd om ontslagen te voorkomen, en anderzijds de uitzendkrachten, van wie het aantal werd teruggeschroefd om het arbeidsvolume te verlagen. De gemiddelde uurloonkosten van een uitzendkracht stegen van € 24,9 tot € 25,1, dat is een stijging met slechts 0,8 %. Ter vergelijking, voor de werknemers die ingeschreven zijn in het personeelsregister van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, bedroeg de toename van de uurloonkosten 3,8 %. In totaal bestonden de personeelskosten in 2009 voor 2,4 % uit kosten voor uitzendkrachten, tegen 3,3 % een jaar eerder.

3. Personeelskosten

De in de sociale balansen opgenomen personeelskosten omvatten de kosten van de werkgevers voor de tewerkstelling van het in hun register ingeschreven personeel⁽¹⁾. Deze rubriek bestaat bijgevolg uit de bezoldigingen en directe sociale voordelen, de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid en de door de werkgever verschuldigde bovenwettelijke verzekeringspremies, alsook de overige personeelskosten (bijvoorbeeld maaltijdcheques en ecocheques, alsook verzekeringspremies inzake arbeidsongevallen of beroepsziekten). De financiële compensaties om het koopkrachtverlies van tijdelijk werkloze of door andere crisismaatregelen getroffen werknemers te beperken, maken eveneens deel uit van de personeelskosten.

Tussen 2008 en 2009 stegen de personeelskosten in de ondernemingen van de beperkte populatie met amper 0,5 %. De personeelskosten per gewerkt uur zijn met 3,8 % toegenomen, zodat de uurloonkosten in 2009 gemiddeld € 35,9 beliepen. De kosten gingen iets sneller omhoog voor voltijdwerkers (4 %) dan voor deeltijdwerkers (3,7 %). In 2009 beliep het uurloon gemiddeld € 36,7 voor een voltijdwerker en € 32,5 voor een deeltijdwerker.

Om zoveel mogelijk werknemers aan de slag te houden, hebben de werkgevers de arbeidsduur van hun personeel collectief of individueel teruggeschroefd, onder meer met behulp van crisismaatregelen, zodat het volume aan arbeidsuren sterker terugliep dan het aantal werknemers. De personeelskosten per werknemer stegen bijgevolg minder sterk dan de kosten per gewerkt uur, namelijk met 1 %.

Het verloop van de personeelskosten is over het algemeen minder stabiel voor deeltijdwerkers dan voor voltijdwerkers, onder meer als gevolg van de veranderingen in

TABEL 7 PERSONEELSKOSTEN VOOR DE IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS

(in €, tenzij anders vermeld; jaargemiddelden; beperkte populatie)

	2008	2009	Veranderingspercentages tussen 2008 en 2009
Per gewerkt uur	34,6	35,9	3,8
Voltijdwerkers	35,3	36,7	4,0
Deeltijdwerkers	31,4	32,5	3,7
Per werknemer	47.382	47.866	1,0

Bron: NBB (sociale balansen).

personeelsstructuur die de toename van dit arbeidsstelsel met zich brengt. Ook het geslacht, het scholingsniveau, de anciënniteit en de bedrijfstak zijn factoren die het peil en het verloop van de kosten beïnvloeden. Er zij tevens opgemerkt dat de verdeling van het arbeidsvolume en de kosten over voltijd- en deeltijdwerkers complexer wordt naarmate er meer veranderingen van arbeidsstelsel worden genoteerd, zoals het geval was in het boekjaar 2009. Mogelijke vergissingen bij de verdeling hebben meer invloed op de ratio's van de deeltijdarbeid dan op die van de voltijdarbeid, waarvan het volume veel groter is.

In de grote ondernemingen was het verloop van de personeelskosten per gewerkt uur gematigder (3,5 %) dan in de kmo's, waar het ongeveer 4,5 % beliep. In de kleine ondernemingen stegen de uurloonkosten sterker voor deeltijdwerkers (5,6 %) dan voor voltijdwerkers (4,4 %), terwijl het omgekeerde zich voordeed in de middelgrote ondernemingen (respectievelijk 4,5 en 4,9 %). Het resultaat voor de grote ondernemingen is toe te schrijven aan een geringere toename van de uurloonkosten bij de deeltijdwerkers (3,1 %) dan bij de voltijdwerkers (3,9 %).

De ontwikkelingen in de verschillende bedrijfstakken lopen zeer sterk uiteen, vooral op het meest gedetailleerde niveau. Meer in het bijzonder liep het gemiddelde uurloon met 2,6 % terug in de bedrijfstak «energie en water», een daling die zowel bij voltijdwerkers als bij deeltijdwerkers tot uiting kwam. Deze ontwikkeling is grotendeels te verklaren door de resultaten in drie van de grootste ondernemingen van deze bedrijfstak, waar

(1) Ze verschillen bijgevolg van het concept loonkosten dat in de nationale rekeningen wordt gehanteerd, omdat ze noch betalingen aan het – niet meer in het personeelsregister voorkomende – gepensioneerde personeel omvatten, noch bepaalde aan eventuele herstructurerings verbonden kosten, die de ondernemingen in hun balans als uitzonderlijke kosten boeken.

een aanzienlijke daling van de personeelskosten werd vastgesteld. De uurlonen stegen minder snel dan gemiddeld in de bedrijfstakken «financiële dienstverlening en verzekeringen» (2,5%) en «vastgoed en diensten aan bedrijven» (3,7%). Omgekeerd wordt een relatief sterke stijging opgetekend in de kleine bedrijfstakken: de horeca (7,5%), de extractieve nijverheid (5,5%) en de landbouw (5,2%). Ook in de verwerkende nijverheid (4,8%) en in «vervoer en communicatie» (4,7%) namen de uurloonkosten aanzienlijk toe. Elders bleef de stijging beperkt tot 4 à 4,5%.

4. Opleiding

De tabel inzake opleiding werd aanzienlijk uitgebreid voor de vanaf 1 december 2008 afgesloten boekjaren. De opleidingsinitiatieven worden thans in drie gedeelten verdeeld. Twee daarvan hebben betrekking op de voortgezette beroepsopleiding voor de werknemers, bestaande uit de vooraf geplande initiatieven om de kennis van de werknemers te vergroten of hun vaardigheden te verbeteren. Het eerste van deze twee gedeelten is gewijd aan formele opleiding (door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages), het tweede aan informele of minder formele opleiding (andere initiatieven die gepland worden aan de hand van de individuele behoeften van de cursist, zoals opleiding op de werkvloer). Het derde gedeelte heeft betrekking op de initiële beroepsopleiding, die wordt

verstrekkt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken⁽¹⁾.

4.1 Ondernemingen met opleidingsactiviteiten

Hoewel de veranderingen in de sociale balans het mogelijk maken de opleidingsinspanningen beter te beoordelen, hebben ze ook geleid tot nieuwe moeilijkheden voor de ondernemingen, omdat deze laatsten verplicht werden specifieke meetinstrumenten te ontwikkelen. Dankzij de mediatisering van de veranderingen en de inzet van de beroeps- en branchefederaties en de sociale partners, was het aantal ondernemingen dat informatie verstrekt over het opleidingsbeleid in 2008 aanzienlijk toegenomen in vergelijking met de voorgaande jaren. Al met al had bijna 19% van de 82.000 ondernemingen van de totale populatie in 2008 één of ander opleidingsinitiatief geregistreerd. Bijna 14% had een formele opleiding georganiseerd, of ongeveer twee keer zoveel als de voorgaande jaren.

De beperkte populatie omvat verhoudingsgewijs meer grote ondernemingen, waarvan een relatief groter aantal

(1) Voor een exacte definitie van de verschillende opleidingstypen en de gevraagde inlichtingen, zie deel 5 van het artikel «De sociale balans 2008» dat verschenen is in het Economisch Tijdschrift van december 2009 en werd gepubliceerd op de website van de Nationale Bank van België (www.nbb.be). Zie ook het gezamenlijk door de Balanscentrale, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad uitgewerkte document: «Toelichtingsnota met betrekking tot de opleidingsactiviteiten opgenomen in de sociale balans», te vinden op: http://www.nbb.be/DOC/BA/SocialBalance/Notice_Formations_NL_4_%20avril%202008.pdf.

TABEL 8 ONDERNEMINGEN MET EN ZONDER OPLEIDINGSACTIVITEITEN
(beperkte populatie)

	Eenheden		In procenten van het totaal	
	2008	2009	2008	2009
Totaal	42.099	42.099	100,0	100,0
Ondernemingen met opleidingsactiviteiten	8.712	8.814	20,7	20,9
waarvan:				
Ondernemingen die opleidingen organiseren van het type				
formeel	7.033	7.377	16,7	17,5
informeel	3.194	3.396	7,6	8,1
initieel	1.656	1.558	3,9	3,7
Ondernemingen die verschillende opleidingstypen combineren	2.791	3.099	6,6	7,4
Ondernemingen zonder opleidingsactiviteiten	33.387	33.285	79,3	79,1

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Een onderneming verricht opleidingsactiviteiten als de netto-opleidingskosten niet gelijk zijn aan nul. Ze kan dus zelfs als een opleiding verstreckende onderneming worden beschouwd indien haar werknemers tijdens het boekjaar niet aan een opleidingsactiviteit hebben deelgenomen. Wanneer een onderneming verschillende opleidingstypen combineert, wordt ze geboekt als onderneming met opleidingsactiviteiten voor elk van deze rubrieken, wat betekent dat de percentages van ondernemingen met opleidingsactiviteiten voor de verschillende opleidingstypen niet kunnen worden opgeteld om het totale aandeel van de ondernemingen met opleidingsactiviteiten te berekenen.

opleidingsactiviteiten organiseert. Het aandeel ondernemingen met opleidingsactiviteiten (21%), net zoals het peil van de opleidingsindicatoren, is dus over het algemeen hoger wanneer het wordt berekend op basis van de beperkte populatie.

In totaal is het aandeel van de ondernemingen met opleidingsactiviteiten tussen 2008 en 2009 zeer licht toegenomen. De ontwikkelingen lopen uiteen volgens het type van georganiseerde opleiding. Het aandeel van de ondernemingen die melding maken van formele en informele opleidingsinitiatieven is toegenomen, van 16,7 tot 17,5% voor de formele en van 7,6 tot 8,1% voor de informele opleidingen. Het aantal ondernemingen dat initiatieven inzake initiële opleiding vermeldt, loopt daarentegen licht terug, zodat het nog maar 3,7% van het geheel uitmaakt in 2009, tegen 3,9% een jaar eerder. Mogelijk is deze daling deels toe te schrijven aan de correctie van verkeerde indelingen van bepaalde opleidingsinitiatieven. In 2008 was immers vastgesteld dat veel ondernemingen stages en opleidingen voor nieuwe werknemers in deze rubriek hadden opgenomen, terwijl hierin enkel personen mochten worden vermeld die een langdurige cursus (ten minste zes maanden) volgden en die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken.

In 2009 waren er meer ondernemingen die verschillende opleidingstypen combineren (7,4% van het totaal) dan in 2008. Veruit het meest gangbaar is een combinatie van formele en informele opleidingen.

4.2 Opleidingsindicatoren

Hoewel het aantal ondernemingen met opleidingsactiviteiten is toegenomen, zijn de nettobudgetten voor de voortgezette opleiding van werknemers met 4% teruggelopen wat formele opleiding betreft en met 9% voor de informele opleiding. Wanneer ondernemingen zich verplicht zien hun kosten terug te schroeven, doen ze dat immers vaak door bepaalde investeringen (nieuwe software of machines) die nog aan te leren vaardigheden vergen van hun werknemers, te schrappen of uit te stellen. Ze kunnen ook kiezen voor minder dure operatoren of de knowhow van hun medewerkers diversifiëren met behulp van basisopleidingen die goedkoper zijn dan specifieke opleidingen. Opleidingskosten worden immers geboekt als een uitgave en niet als een investering, wat hun cyclische aard verklaart. Dat is eveneens toe te schrijven aan de veranderingen in het aanwervingsvolume en de daarmee samenhangende opleidingen voor nieuwe werknemers.

Het aantal werknemers dat heeft deelgenomen aan initiatieven inzake formele opleiding is verder toegenomen tussen 2008 en 2009: gemiddeld genomen volgden ze derhalve goedkopere en kortere opleidingen, aangezien het aantal uren dat uitgetrokken werd voor formele opleiding tussen 2008 en 2009 stagneerde. Het aantal uren dat besteed werd aan initiatieven inzake informele opleiding liep daarentegen in dezelfde mate terug als de kosten. Het aandeel van de werknemers voor wie deze – nochtans goedkopere – initiatieven werden genomen, daalde met 5%.

De rubrieken met betrekking tot initiële opleiding vertonen uiteenlopende ontwikkelingen: de kosten stegen met 11%, terwijl het volume aan opleidingsuren over dezelfde periode verminderde met 5%. Het aantal werknemers dat een dergelijke opleiding volgde, is dan weer met 43% toegenomen.

4.2.1 Deelname aan opleiding

De participatiegraad geeft de verhouding weer tussen het aantal opgeleide werknemers en het totale personeelsbestand. Tijdens de Werkgelegenheidsconferentie van 2003 was gesteld dat één werknemer op twee in België in 2010 een opleiding zou moeten kunnen volgen. Via de statistieken die kunnen worden opgemaakt aan de hand van de sociale balansen, is het niet mogelijk een totale participatiegraad te berekenen. Een werknemer die deelneemt aan activiteiten die tot uiteenlopende typen behoren (formele, informele, initiële) wordt in ieder onderdeel van de sociale balans opgenomen. Door de deelnemers aan die diverse activiteiten samen te tellen, ontstaan dus dubbel- of zelfs driedubbeltellingen.

In 2009 nam 38,2% van de werknemers deel aan een of meer initiatieven inzake formele opleiding, dit is een toename met 1,6 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Informele opleiding werd gevolgd door 21,3% van de werknemers, een daling met 0,9 procentpunt ten opzichte van 2008, terwijl de participatie aan initiële opleiding 1,3% beliep (+0,4 procentpunt).

De participatiegraad aan formele opleiding is in alle ondernemingen gestegen, ongeacht de grootte of de bedrijfstak. De stijging was het sterkst in de grote ondernemingen (+2,8 procentpunt), maar ze is ook zichtbaar in de kleine en middelgrote ondernemingen.

De participatiegraad van de werknemers neemt sterk toe in alle bedrijfstakken, behalve in die van de «financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven», waar deze ratio slechts met 0,2 procentpunt omhoogging. Een meer gedetailleerde opsplitsing geeft opvallende

TABEL 9

DEELNAME AAN OPLEIDINGSACTIVITEITEN IN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSOMVANG EN BEDRIJFSTAK

(aantal opgeleide werknemers, in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid, tenzij anders vermeld; beperkte populatie)

	Formele opleiding		Informele opleiding	
	2009	Veranderingen tussen 2008 en 2009, in procentpunten	2009	Veranderingen tussen 2008 en 2009, in procentpunten
Totaal	38,2	1,6	21,3	-0,9
Opsplitsing naar omvang				
Kleine ondernemingen	9,7	0,8	5,2	0,6
Middelgrote ondernemingen	33,1	1,0	18,5	0,8
Grote ondernemingen	55,9	2,8	31,4	-2,4
Opsplitsing naar bedrijfstak				
Industrie	43,5	1,6	22,9	0,7
Bouwnijverheid	24,6	1,7	7,5	0,0
Handel, vervoer en communicatie	35,6	1,2	17,3	-3,1
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	37,3	0,2	24,5	0,1
Overige diensten	41,2	3,8	27,1	-1,2

Bron: NBB (sociale balansen).

divergenties te zien. De participatiegraad steeg fors in de branche energie (+12,8 procentpunt), terwijl het peil er reeds hoog was (bijna 71 % in 2008). Ook in de extractieve nijverheid, de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten», de handel en de «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening» was de stijging aanzienlijk. Voorts ging de participatiegraad ook licht omhoog in de verwerkende nijverheid en bleef hij stabiel in de «financiële dienstverlening en verzekeringen», de twee bedrijfstakken waar de werkgelegenheid tussen 2008 en 2009 het meest terugliep. Een daling van de participatie aan formele opleiding werd dan weer opgetekend in «vervoer en communicatie» en in de horeca (respectievelijk -1,6 en -0,9 procentpunt), bedrijfstakken waar het niveau nochtans reeds laag was.

De daling van de participatiegraad voor de informele opleidingsactiviteiten is volledig toe te schrijven aan de grote ondernemingen, waar hij terugliep van 33,7 tot 31,4%. De achteruitgang van deze indicator komt tot uiting in meerdere bedrijfstakken, waaronder «vervoer en communicatie» en «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», waar de participatie evenwel ruim boven het gemiddelde blijft, alsook de handel. In de industrie wordt daarentegen een stijging opgetekend, die bijzonder krachtig is in de extractieve nijverheid en de branche energie.

4.2.2 Opleidingskosten

De sociale partners hebben in de opeenvolgende centrale akkoorden twee financiële doelstellingen inzake opleiding vastgelegd. De eerste doelstelling, die dateert van 1990, bepaalt dat een bedrag ten belope van 0,1 % van de brutolonen moet worden uitgetrokken voor de werkgelegenheid en de opleiding van kansengroepen. In 1998 werd hieraan een macro-economische doelstelling toegevoegd die België aansluiting moet doen vinden bij zijn belangrijkste handelspartners: de uitgaven voor opleiding dienden in 2004 1,9% van de loonsom te bedragen. In 2005 werd een mechanisme ingevoerd dat sancties oplegt bij niet-naleving van deze doelstelling. Elk jaar wordt in het Technisch Verslag van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een overzichtstabel gepubliceerd waarin het verloop van de opleidingsindicatoren kan worden gevolgd.

In de ondernemingen van de beperkte populatie vertegenwoordigden de uitgaven, voor alle soorten opleiding samen, 1,63 % van de personeelskosten in 2009, dat is een daling met 0,09 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Deze daling kwam zowel tot uiting in de indicator inzake formele opleiding, die terugliep van 1,21 tot 1,16 %, als in de indicator inzake informele opleiding, die uitkwam op 0,42 % van de personeelskosten in 2009, tegen 0,46 % een jaar eerder. Alleen de indicator inzake initiële opleiding nam toe.

TABEL 10 OPLEIDINGSKOSTEN IN 2009
(beperkte populatie)

	Formele opleiding	Informele opleiding	Initiële opleiding	Totaal
In procenten van de personeelskosten				
Netto-opleidingskosten ⁽¹⁾	1,16	0,42	0,06	1,63
<i>p.m. In 2008</i>	1,21	0,46	0,05	1,72
Bruto-opleidingskosten	1,19			
Betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen (+)	0,06	–	–	–
Ontvangen tegemoetkomingen (–)	0,09	–	–	–
<i>p.m. Ontvangen tegemoetkomingen, in procenten van de brutokosten</i>	7,4	–	–	–
In €				
Nettokost per opleidingsuur	51,9	36,5	11,1	40,5
Nettokost per deelnemer	1.381	939	2.054	–

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

In verband met informele voortgezette opleiding en initiële opleiding dienen de ondernemingen enkel de gemaakte nettokosten mee te delen. Voor de formele voortgezette opleiding, daarentegen, moeten de nettokosten in de sociale balans in afzonderlijke rubrieken worden opgesplitst naar bruto-opleidingskosten, bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen en ontvangen tegemoetkomingen. Verondersteld wordt dat de ondernemingen op die manier beter rekening houden met de verschillende componenten van de opleidingskosten.

De brutokosten als gevolg van de participatie van de werknemers aan initiatieven inzake formele opleiding vertegenwoordigden in 2009 1,19 % van de personeelskosten, een lichte daling ten opzichte van 2008. Die kosten moeten worden aangevuld met de verplichte betalingen uit hoofde van sociale bijdragen (werkgelegenheid en opleiding van kansengroepen, educatief verlof) of van stortingen aan sectorale opleidingsfondsen. Hoewel de bedrijven verplicht zijn de rubriek «betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen»⁽¹⁾ in te vullen, maakten de daarin opgenomen bedragen in 2009 slechts 0,06 % van de personeelskosten uit, terwijl de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven had berekend dat die bijdragen in totaal 0,18 % van de loonsom zouden belopen. Dit lijkt erop te wijzen dat de ondernemingen deze rubriek niet correct invullen. Het beroep op de mechanismen voor de subsidiëring van opleidingen (onder meer in de vorm van opleidingscheques of van premies die de sectorale fondsen aan ondernemers of werknemers uitkeren) is tussen 2008 en 2009 toegenomen: de verhouding tussen de ontvangen tegemoetkomingen en de

personeelskosten steeg met 13 %, tot 0,09 %. Al met al vertegenwoordigden de tegemoetkomingen 7,4 % van de bruto-opleidingskosten in 2009, tegen 6,4 % tijdens het voorgaande jaar.

De opleidingsdoelstelling van de sociale partners wordt op macro-economisch niveau en niet per bedrijf of sectoraal vastgelegd, om rekening te houden met de verschillende behoeften van de ondernemingen: het opleidingsbeleid wordt beïnvloed door tal van factoren, zoals de grootte van de onderneming, de gebruikte technologieën, de leeftijd en het scholingsniveau van het personeel, alsook het bestaan van knelpuntberoepen.

Kleine bedrijven spendeerden in 2009 een totaal budget van gemiddeld 0,42 % van hun personeelskosten aan opleiding. De totale financiële inspanning is bijna drie keer groter (1,10 %) in middelgrote en nagenoeg zes keer groter in grote ondernemingen (2,39 %). Hoewel de financiële indicator achteruitgang in de kleine en middelgrote ondernemingen (respectievelijk –0,02 en –0,04 procentpunt), bleef de daling beperkt in vergelijking met de grote ondernemingen (–0,12 procentpunt).

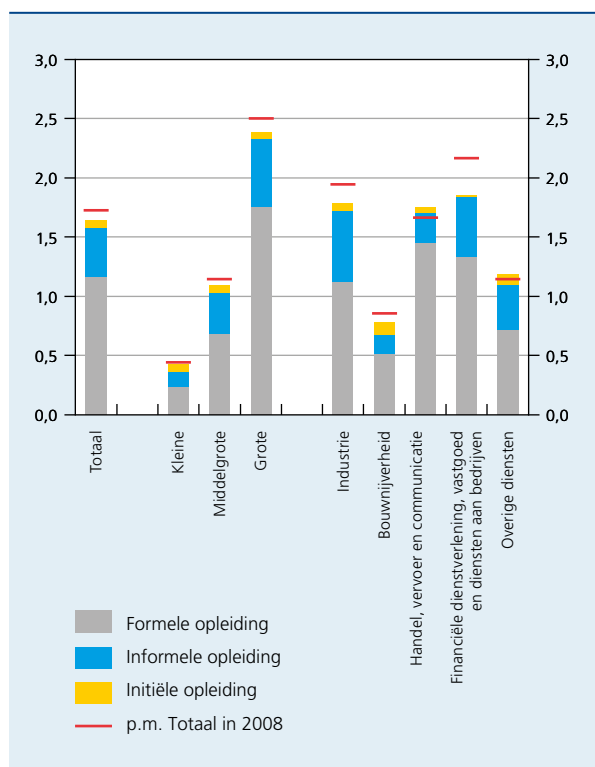
In de bedrijfstakken was de achteruitgang het sterkst in de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven », als gevolg van een bijzonder sterke afname in de « financiële dienstverlening en verzekeringen »

(1) Zelfs wanneer ze voor hun werknemers geen formele opleidingsactiviteiten organiseren, zijn de bedrijven in principe verplicht de rubriek «betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen» in te vullen. Die bedragen moeten worden aangegeven op grond van de sociale wetgeving of van de intersectoraal, sectoraal of op bedrijfsniveau gesloten collectieve arbeidsovereenkomsten.

GRAFIEK 7

NETTOKOSTEN VOOR OPLEIDING IN 2009⁽¹⁾:
OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSOMVANG
EN BEDRIJFSTAK

(in procenten van de personeelskosten, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(-0,5 procentpunt). De uitgaven in deze bedrijfstak, die in 2009 2,77 % van de loonkosten uitmaakten, bleven evenwel hoger dan in de meeste andere bedrijfstakken. De financiële indicator liep eveneens terug in de bouwnijverheid, waar de uitgaven traditioneel geringer zijn dan in de andere bedrijfstakken, en in de industrie, ondanks de stijging die werd opgetekend in de extractieve nijverheid en de branche energie. In de bedrijfstak «handel, vervoer en communicatie» is de toename van de indicator toe te schrijven aan de zeer forse groei (+0,2 procentpunt) in «vervoer en communicatie», zodat de uitgaven voor opleiding er in 2009 meer dan 2,7 % van de personeelskosten beliepen, een cijfer dat amper lager ligt dan dat van de «financiële dienstverlening en verzekeringen».

De kosten voor een uur opleiding beliepen in 2009 gemiddeld €52 voor formele opleiding en €37 voor informele opleiding, waaraan veel lagere vaste kosten verbonden zijn. Een uur initiële opleiding kostte gemiddeld €11. Dat verschil is gedeeltelijk te verklaren doordat

de indicator het loonpeil van de personen in opleiding omvat; dat van stagiairs en leerlingen ligt evenwel ruim onder het gemiddelde.

De ondernemingen met opleidingsactiviteiten gaven gemiddeld €1.381 per werknemer uit in het kader van formele opleidingen, tegen €939 voor informele opleidingen. De kosten per opgeleide werknemer zijn zeer hoog voor initiële opleidingen (meer dan €2.000). Er zij echter opgemerkt dat personen met een leercontract en stagiairs het grootste deel van hun tijd in de onderneming aan opleiding spenderen, zodat de indicator die de kosten relateert aan de deelnemers minder zinvol is dan de verhouding tussen de kosten en de opleidingsuren.

4.2.3 Duur van de opleidingen

Al met al hebben de ondernemingen van de beperkte populatie in 2009 1,4 % van het arbeidsvolume besteed aan opleiding, nagenoeg evenveel als in 2008. Formele opleiding neemt het leeuwendeel voor haar rekening, met bijna 57 % van het totaal; informele opleiding vertegenwoordigt 29 % van de opleidingsuren en initiële opleiding 13 %.

Kleine ondernemingen besteden niet alleen minder geld, maar gemiddeld ook duidelijk minder tijd aan opleiding dan middelgrote en grote ondernemingen. Het totale aantal arbeidsuren dat door kleine ondernemingen voor opleiding werd uitgetrokken, is tijdens de beschouwde periode bovendien licht teruggelopen, tot 0,54 % van het arbeidsvolume in 2009. Deze ontwikkeling is voornamelijk te verklaren door de daling van het aantal uren voor initiële opleiding. In de middelgrote en grote ondernemingen is het totale volume aan opleidingsuren amper gestegen, zodat het respectievelijk 1,12 en 2,03 % van de arbeidsuren beliep. De langere duur van de formele opleidingen werd volledig tenietgedaan door de daling van het aantal uren informele opleiding.

In de meeste bedrijfstakken is deze indicator stabiel gebleven of licht gestegen. In de bouwnijverheid, een bedrijfstak met nochtans al relatief weinig opleidingsactiviteiten, liep de indicator sterk terug (-0,19 procentpunt). De daling was nog sterker in de «financiële dienstverlening en verzekeringen»: het totale aantal opleidingsuren, uitgedrukt in procenten van de arbeidstijd, verminderde met 0,41 procentpunt, tot 2,08 %, een peil dat niettemin één van de hoogste is.

Deelnemers aan initiatieven inzake formele opleiding kregen in 2009 gemiddeld 28 uur opleiding, tegen meer dan 29 uur tijdens het voorgaande jaar. Ook voor informele opleiding werd een daling van de gemiddelde duur

TABEL 11 OPLEIDINGSUREN IN 2008 EN 2009
(beperkte populatie)

	Formele opleiding	Informele opleiding	Initiële opleiding	Totaal
Opleidingsactiviteiten (in procenten van de gewerkte uren, tenzij anders vermeld)				
2008	0,78	0,44	0,19	1,40
2009	0,80	0,41	0,19	1,40
Veranderingspercentages	2,9	-6,0	-2,3	-0,6
Opleidingsduur per deelnemer (in uren, tenzij anders vermeld)				
2008	29,2	26,9	279,4	-
2009	28,0	25,7	184,5	-
Veranderingspercentages	-4,1	-4,5	-34,0	-

Bron: NBB (sociale balansen).

per deelnemer opgetekend, van bijna 27 tot minder dan 26 uur. Werknemers die een initiële opleiding volgden, kregen gemiddeld bijna 185 uur opleiding, een inkrimping met een derde tegenover het voorgaande jaar.

Conclusies

De gevolgen van de economische crisis voor de werkgelegenheid komen tot uiting in de gegevens die ontleend zijn aan de met betrekking tot 2009 neergelegde sociale balansen. Uitgedrukt in het aantal werkzame personen is de werkgelegenheid in de ondernemingen van de beperkte populatie in de loop van het jaar duidelijk verslechterd: in vergelijking met 31 december 2008 liep het personeelsbestand terug met 1,2 %, meer dan het dubbele van de gemiddelde jaarlijkse afname. De deeltijdse werkgelegenheid nam toe ten koste van de voltijdse banen. Deze evolutie vloeit overigens niet zozeer voort uit de massale aanwerving van deeltijdwerkers, maar veeleer uit de overschakeling van voltijdarbeid naar deeltijdstelsels, wat erop wijst dat de ondernemingen gebruik maakten van de flexibiliteitsinstrumenten waarover ze beschikken om het arbeidsvolume te verlagen.

Het banenverlies heeft verhoudingsgewijs meer mannen getroffen dan vrouwen, als gevolg van een bedrijfstak-effect. Dat gold in ruimere mate voor arbeiders dan voor bedienden of directiepersoneel. Ten slotte is het aantal werknemers met een tijdelijke arbeidsovereenkomst in relatieve termen sterker gedaald dan de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur.

De grote ondernemingen hadden te kampen met een sterkere vermindering van hun personeelsbestand dan de kmo's. Bij de bedrijfstakken liet de industrie het grootste banenverlies optekenen (-5,2 %), gevolgd door de « financiële dienstverlening en verzekeringen » (-4,3 %). Toch werden nog banen gecreëerd in een aantal bedrijfstakken, waaronder de « gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening », waarvan de activiteiten grotendeels door de overheid worden gesubsidieerd.

De werknemers die tijdelijk werkloos worden om economische redenen of als gevolg van de crisismaatregelen, blijven in het personeelsregister van hun werkgever ingeschreven. Daarentegen liep het aantal gewerkte uren, dat rechtstreeks door deze maatregelen wordt beïnvloed, in 2009 aanzienlijk terug. De jaarlijkse arbeidsduur per werknemer verminderde met gemiddeld 37 uur. In alle bedrijfstakken werd een achteruitgang opgetekend, maar deze was bijzonder uitgesproken in de industrie.

De in 2009 opgetekende netto-uitredingen van personeel komen voor rekening van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, en vloeien voornamelijk voort uit het afgenomen aantal intredingen van voltijds personeel, in combinatie met een veel kleinere vermindering van de uitredingen. De netto-uitredingen van deeltijdwerkers waren veel beperkter. De afname van het aantal bruto-uitredingen van personeel tussen 2008 en 2009 was voornamelijk het gevolg van een daling van de spontane uitredingen van personeel. Daarentegen steeg het aantal ontslagen met nagenoeg 9 %; het grootste deel ervan vond plaats in de industrie.

Bij de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, werd het arbeidsvolume eveneens aangepast via een geringer beroep op uitzendkrachten, waarvan het aantal met bijna 30 % is gedaald.

De gemiddelde uurloonkosten stegen met 3,8 % tussen 2008 en 2009. In combinatie met de sterke daling van het aantal gewerkte uren resulteerde dit verloop in een stijging van de personeelskosten met nauwelijks 0,5 %.

Ondanks een toename van het aantal opleiding verstrekkende ondernemingen, werden de budgetten voor formele en informele opleidingen in 2009 neerwaarts bijgesteld. Alleen de kosten in verband met initiële opleiding zijn toegenomen. Al met al hebben de ondernemingen 1,63 % van de personeelskosten besteed aan de opleiding van hun werknemers, tegen 1,72 % een jaar voordien, een inkrimping die de procyclische aard van deze uitgaven weerspiegelt. Het aantal opleidingsuren daalde eveneens, maar in vergelijkbare mate als het aantal gewerkte uren, zodat de aan opleiding bestede arbeidstijd slechts licht verminderde. De participatiegraad van de werknemers is gestegen, behalve voor informele opleiding.

Bibliografie

CRB (2010), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, Brussel, november.

Delhez Ph. en P. Heuse (2004), «De sociale balans 2003», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, vierde kwartaal, 95-133.

Delhez Ph. en P. Heuse (2005), «De sociale balans 2004», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, vierde kwartaal, 59-93.

Delhez Ph., P. Heuse, Y. Saks en H. Zimmer (2008), «De sociale balans 2007», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, december, 105-146.

RVA (2010), *Jaarverslag 2009*, Brussel.

Methodologische bijlage

1. Methodologische principes voor de samenstelling van de ondernemingspopulaties

De methodologische principes voor de samenstelling van de voor de analyse gebruikte ondernemingspopulaties zijn uitvoerig beschreven in bijlage 1 van het artikel « De sociale balans 2005 » dat is verschenen in het Economisch Tijdschrift van december 2006 en dat terug te vinden is op de website van de Nationale Bank van België (www.nbb.be).

Er zij aan herinnerd dat enkel rekening wordt gehouden met de sociale balansen van de ondernemingen die met goed gevolg bepaalde homogeniteits-, coherentie- en kwaliteitscontroles hebben doorstaan. In het bijzonder moet het boekjaar twaalf maanden tellen en op 31 december worden afgesloten; de ondernemingen moeten behoren tot de private sector⁽¹⁾, ten minste één werknemer in VTE in dienst hebben, een duidelijk gedefinieerde economische activiteit uitoefenen en een nauwkeurig omschreven lokalisatie hebben⁽²⁾; de gegevens die in de sociale balans worden meegedeeld, mogen niet verschillen van die uit de jaarrekening⁽³⁾; de ondernemingen met abnormale waarden voor de personeelskosten per uur of voor de gewerkte uren worden weggelaten; de anomalieën inzake opleiding en het beroep op uitzendkrachten worden weggewerkt.

De toepassing van die methodologische principes wordt gerechtvaardigd door het streven naar betrouwbare en coherente gegevens. Als gevolg daarvan is, voor elk boekjaar, het aantal – in het bestek van dit artikel – voor de analyse in aanmerking genomen sociale balansen evenwel aanzienlijk kleiner dan het totale aantal sociale balansen die bij de Balanscentrale worden neergelegd.

Aan het einde van het selectieproces bestaat de totale populatie voor het boekjaar 2008 aldus uit 82.000 ondernemingen en 1.963.583 loontrekkenden. Bovendien berust de analyse van de resultaten van de voor 2009 ingediende sociale balansen op een beperkte⁽⁴⁾ en constante⁽⁵⁾ populatie, wat de dekking van de analysepopulatie ten opzichte van de bij de Balanscentrale neergelegde balansen nog verder terugdringt. De in dit artikel voorgestelde resultaten weerspiegelen bijgevolg de ontwikkelingen die zich tussen de boekjaren 2008 en 2009 binnen een stabiele populatie hebben voorgedaan, en kunnen afwijken van het verloop dat, na de definitieve afsluiting, zal worden opgetekend voor de volledige populatie van de ondernemingen die een sociale balans hebben neergelegd⁽⁶⁾.

De constante beperkte populatie telt 42.099 bedrijven die in 2008 samen 1.425.932 werknemers in dienst hadden, wat overeenstemt met 73 % van de werkgelegenheid in de ondernemingen van de totale populatie, hoewel het aantal in de beperkte populatie in aanmerking genomen ondernemingen slechts 51 % van die totale populatie vertegenwoordigt. De werknemers uit de ondernemingen van de beperkte populatie vertegenwoordigen overigens 52 % van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector zoals die in de nationale rekeningen tot uiting komt.

(1) De werkgelegenheid in de private sector wordt gedefinieerd als de werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met die in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden ook de ondernemingen weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-Bel 75 « openbaar bestuur, algemene collectieve diensten en verplichte sociale verzekeringen », 80 « onderwijs » en 95 « huishoudelijke diensten », evenals de uitzendbedrijven (NACE-Bel 74.502).

(2) De ondernemingen waarvan de activiteit of het adres onbekend is, worden niet in de populatie opgenomen.

(3) Dit betekent dat de ondernemingen waarvan een deel van de werknemers in het buitenland werkt of niet is ingeschreven in het personeelsregister (statutair personeel), niet in aanmerking worden genomen.

(4) De ondernemingen kunnen hun sociale balans tot zeven maanden na de datum van afsluiting van het boekjaar bij de Balanscentrale neerleggen. Gelet op de extra tijd die nodig is om de gegevens te verifiëren, waren op 15 september 2010, de datum waarop de gegevens werden overgenomen, nog niet alle sociale balansen betreffende het boekjaar 2009 beschikbaar.

(5) De ondernemingen die voor een van beide jaren geen sociale balans hebben neergelegd, worden uit de beperkte populatie weggelaten.

(6) Aangezien de Balanscentrale eerst de jaarrekeningen van de grote ondernemingen behandelt, vertonen de resultaten op basis van de beperkte populatie een vertekening in het voordeel van de grote ondernemingen.

TABEL 1 REPRESENTATIVITEIT VAN DE BEPERKTE POPULATIE IN 2008

	Aantal werknemers			Representativiteit van de beperkte populatie	
	In de nationale rekeningen ⁽¹⁾	In de sociale balansen ⁽²⁾		In procenten van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector ⁽¹⁾	In procenten van de totale populatie
		Totale populatie	Beperkte populatie		
	(1)	(2)	(3)	(4) = (3) / (1)	(5) = (3) / (2)
Op basis van de werkgelegenheid	2.767.570	1.963.583	1.425.932	51,5	72,6
Landbouw	18.775	10.088	5.228	27,8	51,8
Industrie	584.830	460.794	358.985	61,4	77,9
Extractieve nijverheid	2.965	2.899	2.267	76,5	78,2
Verwerkende nijverheid	555.312	434.319	341.328	61,5	78,6
Energie en water	26.553	23.576	15.390	58,0	65,3
Bouwnijverheid	196.737	143.242	92.817	47,2	64,8
Handel, vervoer en communicatie	816.948	582.339	430.304	52,7	73,9
Handel en reparaties	486.953	318.604	233.389	47,9	73,3
Horeca	92.514	60.445	25.497	27,6	42,2
Vervoer en communicatie	237.481	203.290	171.418	72,2	84,3
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	621.497	350.890	256.868	41,3	73,2
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	124.985	114.951	92.346	73,9	80,3
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽³⁾	496.512	235.939	164.522	33,1	69,7
Overige diensten	528.783	416.230	281.731	53,3	67,7
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	419.260	359.421	242.858	57,9	67,6
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	109.523	56.808	38.873	35,5	68,4
Op basis van het aantal ondernemingen	n.	82.000	42.099	n.	51,3

Bronnen: INR, NBB (sociale balansen).

(1) Het hier gebruikte begrip werkgelegenheid in de private sector stemt overeen met de werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met de werkgelegenheid in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden nog de werknemers weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-Bel 75 (openbaar bestuur, algemene collectieve diensten en verplichte sociale verzekeringen), 80 (onderwijs) en 95 (huishoudelijke diensten), die in de sociale balansen slechts gedeeltelijk in aanmerking worden genomen.

(2) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(3) Voor de sociale balansen, met uitzondering van de uitzendbedrijven.

De representativiteit volgens het werkgelegenheids criterium verschilt van de ene bedrijfstak tot de andere. Uitgedrukt in procenten van het personeelsbestand van de ondernemingen van de totale populatie, is de representativiteitsgraad lager in de bedrijfstakken met overwegend kleine ondernemingen, waarvan de jaarrekeningen vaak later worden neergelegd en/of behandeld. Dat is onder meer het geval in de horeca en de landbouw.

Sommige ondernemingen of arbeidsplaatsen zijn overigens niet in de analysepopulatie opgenomen. Dit geldt voor de vzw's met minder dan 20 werknemers, die niet verplicht zijn een sociale balans neer te leggen, en voor de uitzendbedrijven, die om redenen van coherentie en kwaliteit uit de analysepopulatie werden geweerd. De loontrekkenden die tewerkgesteld zijn door niet-vennootschappen zijn evenmin opgenomen aangezien enkel de vennootschappen verplicht zijn een sociale balans neer te leggen. Het resultaat daarvan is dat de representativiteit uitgedrukt in procenten van de in de nationale rekeningen geregistreerde werkgelegenheid, bijzonder laag is voor de bedrijfstakken waarin die ondernemingen of die werknemers sterk vertegenwoordigd zijn, met name de « collectieve, sociale en persoonlijke diensten », « vastgoed en diensten aan bedrijven », de landbouw en de horeca.

TABEL 2 KENMERKEN VAN DE TOTALE EN DE BEPERKTE POPULATIE VOOR HET BOEKJAAR 2008

(in procenten van het totaal, tenzij anders vermeld)

	Totale populatie		Beperkte populatie	
	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾
<i>p.m. Eenheden</i>	82.000	1.963.583	42.099	1.425.932
Opsplitsing naar bedrijfstak				
Landbouw	1,8	0,5	1,6	0,4
Industrie	12,4	23,5	14,1	25,2
Bouwnijverheid	14,8	7,3	13,6	6,5
Handel, vervoer en communicatie	41,1	29,7	40,0	30,2
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven ..	20,8	17,9	21,3	18,0
Overige diensten	9,0	21,2	9,5	19,8
Opsplitsing naar ondernemingsgrootte⁽²⁾				
Kleine ondernemingen (tot 50 VTE)	94,4	33,9	91,4	26,4
Middelgrote ondernemingen (meer dan 50 tot 250 VTE)	4,6	21,3	7,0	23,5
Grote ondernemingen (meer dan 250 VTE)	1,0	44,8	1,6	50,1

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(2) Bepaald naargelang van de waarde van rubriek 1003 (werknemers in VTE) in 2008.

In de analysepopulatie worden de ondernemingen opgesplitst naar bedrijfstak op basis van de secties en afdelingen van de NACE-Bel die in bijlage 2 zijn opgenomen. In totaal maken de werknemers van de branche « handel, vervoer en communicatie » ongeveer 30 % van het personeel van de beperkte populatie uit en die van de industrie 25 %. Het relatieve aandeel van de overige bedrijfstakken is geringer, namelijk 20 % voor de « overige diensten » (een branche die onder meer de ziekenhuizen omvat), 18 % voor de bedrijfstak « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » en iets minder dan 7 % voor de bouwnijverheid. De landbouw blijft van zeer marginale betekenis en komt derhalve niet systematisch in de tabellen en grafieken van het artikel voor.

Naar grootte worden de ondernemingen ingedeeld op grond van het gemiddelde aantal werknemers uitgedrukt in voltijdse equivalenten (VTE) in 2008. De kleine ondernemingen, met maximaal 50 VTE, waren goed voor 91 % van de vennootschappen van de beperkte populatie. Zij hadden ongeveer 26 % van het personeel ervan in dienst, wat duidelijk minder is dan de 34 % die werd opgetekend in de totale populatie. De middelgrote vennootschappen, met meer dan 50 tot 250 VTE, beschikten over 24 % van het personeel van de beperkte populatie, wat slechts iets meer is dan het percentage in de totale populatie. De grote ondernemingen, met meer dan 250 VTE, hadden de helft van de werknemers van de ondernemingen uit de beperkte populatie in dienst, tegen 45 % in de totale populatie. De ontwikkelingen verkregen op basis van de beperkte populatie worden bijgevolg beïnvloed door de oververtegenwoordiging van de grote ondernemingen.

2. Methodologie voor de regionale opsplitsing van de sociale balansen

In dit artikel worden de sociale balansen niet geanalyseerd vanuit een regionale invalshoek. Niettemin bevatten de bijlagen 11 tot 13 een reeks regionale indicatoren, identiek dezelfde als die welke werden gepubliceerd in de Economische Tijdschriften van december 2007, 2008 en 2009.

De regionale opsplitsing van de ondernemingen is uitsluitend van toepassing op de totale populaties die werden verkregen aan de hand van de in deel 1 beschreven methodologische principes voor de boekjaren 1998 tot 2008. De voor de regionale opsplitsing gehanteerde methodologie is vergelijkbaar met die van 2004⁽¹⁾.

De uniregionale ondernemingen zijn die waarvan de hoofdzetel en de bedrijfszetel(s) zich in één enkel gewest bevinden. In 2008 waren er 80.853 dergelijke ondernemingen, dat is bijna 99% van het totale aantal bedrijven die voor dat boekjaar een sociale balans van voldoende kwaliteit hadden neergelegd. Die bedrijven zijn doorgaans veeleer klein: ze hebben gemiddeld 18 werknemers in dienst.

TABEL 3 REGIONALE OPSPLITSING VAN DE ONDERNEMINGEN DIE IN 2008 EEN SOCIALE BALANS HEBBEN NEERGELEGD
(totale populatie)

	Aantal ondernemingen		Aantal werknemers ⁽¹⁾	
	Eenheden	In procenten van het totaal	Eenheden	In procenten van het totaal
Uniregionale ondernemingen	80.853	98,6	1.453.481	74,0
Brussel	9.431	11,5	156.254	8,0
Vlaanderen	49.665	60,6	924.036	47,1
Wallonië	21.757	26,5	373.191	19,0
Multiregionale ondernemingen	1.147	1,4	510.101	26,0
Totaal	82.000	100,0	1.963.583	100,0

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

De 1.147 overblijvende – zogeheten multiregionale – ondernemingen hebben een vestiging in verschillende gewesten. Zij telden gemiddeld 445 werknemers.

Voor de in meerdere gewesten werkzame ondernemingen kan de regionale opsplitsing op twee manieren gebeuren. De eerste bestaat erin alle rubrieken van de sociale balans van die ondernemingen toe te rekenen aan het gewest waar de onderneming het grootste aantal banen verschaft. Uit dit oogpunt – de meerderheidsverdeling – wordt iedere onderneming jaarlijks aan één enkel gewest gekoppeld, maar dat kan van jaar tot jaar een verschillend gewest zijn naargelang van het werkgelegenheidsverloop in de bedrijfszetels. Deze methode van meerderheidsverdeling leidt tot vertekeningen in de opsplitsing van de werkgelegenheid, doordat een deel van de ondernemingen die actief zijn op het hele Belgische grondgebied worden toegerekend aan Vlaanderen, dat 44% van het grondgebied inneemt, maar op 1 januari 2009 bijna 58% van de ingezetenen omvatte, terwijl andere worden toegekend aan het Brussels Gewest omdat zich daar hun hoofdzetel bevindt, waar tal van diensten en dus werknemers gecentraliseerd zijn.

De methode van de proportionele verdeling bestaat erin het geheel van de rubrieken van de sociale balans van de multiregionale ondernemingen te verdelen over de gewesten waar hun hoofdzetel en bedrijfszetels gevestigd zijn. Een dergelijke sleutel kan worden berekend voor de werkgelegenheid of de lonen, op basis van de gegevens per instelling die door de RSZ worden verzameld, zoals het INR doet om de regionale rekeningen op te maken. Het is daarentegen niet

(1) Zie het artikel «De sociale balans 2003», in het Economisch Tijdschrift van het vierde kwartaal van 2004.

mogelijk voor alle rubrieken van de sociale balans een relevante verdeelsleutel te definiëren. Dit geldt bijvoorbeeld voor opleiding of uitzendarbeid. In dat vlak kunnen de gedragingen van de ondernemingen echter aanzienlijk uiteenlopen naargelang van de activiteit, de organisatie en de vestiging van de verschillende bedrijfszetels en, eventueel, het beschikbare aanbod inzake opleiding of uitzendarbeid.

Noch de methode van de meerderheidsverdeling (die het totaal van de rubrieken van de sociale balans van iedere onderneming toewijst aan het gewest waarin die onderneming het grootste aantal werknemers in dienst heeft), noch de methode van de proportionele verdeelsleutel (die de rubrieken van de sociale balans verdeelt over de verschillende gewesten waarin de onderneming werkzaam is naargelang van de werkgelegenheid die er wordt opgetekend) werd als toereikend ervaren. De groep multiregionale ondernemingen werd bijgevolg niet over de gewesten verdeeld.

Er zij beklemtoond dat de opsplitsing naar bedrijfstak aanzienlijk verschilt tussen multiregionale en uniregionale ondernemingen. Bij de laatstgenoemde worden verschillen inzake specialisatie vastgesteld tussen de in Brussel gevestigde ondernemingen en die welke zich in Vlaanderen of in Wallonië bevinden. Deze heterogeniteit verklaart deels de verschillen die worden opgetekend voor de diverse, in de bijlagen 11 tot 13 opgenomen, regionale indicatoren.

TABEL 4 REGIONALE STRUCTUUR VAN DE WERKGELEGENHEID IN 2008
(in procenten van het totaal, totale populatie)

	Uniregionale ondernemingen				Multiregionale ondernemingen	Totaal
	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	Totaal		
Landbouw	0,1	0,8	0,7	0,7	0,0	0,5
Industrie	9,4	27,3	24,9	24,8	19,8	23,5
Bouwnijverheid	5,3	9,1	11,1	9,2	1,9	7,3
Handel, vervoer en communicatie	27,1	26,9	23,5	26,1	39,9	29,7
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	33,1	13,0	9,8	14,4	27,9	17,9
Overige diensten	25,0	22,9	29,9	24,9	10,6	21,2

Bron: NBB (sociale balansen).

Bijlage 2

Indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak

De indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak berust op de activiteitscode uit het bedrijfsregister van de Nationale Bank van België, opgesteld met het oog op de opmaak van de nationale rekeningen. Dit register omvat een reeks administratieve gegevens met betrekking tot de tijdens een bepaald jaar actieve ondernemingen. Het register voor 2008 werd als referentie gekozen om te bepalen tot welke sector of bedrijfstak de ondernemingen tijdens de periode van 1998 tot 2009 behoorden. Dat register is gebaseerd op de NACE-Bel-nomenclatuur 2003. De ondernemingen die niet voorkomen in het register voor 2008, behouden de hun in de vorige registers toegekende activiteitscode of, bij ontstentenis, de hun door de Balanscentrale toegewezen activiteitscode.

De analyses in het artikel berusten, afhankelijk van de behoeften, op een opsplitsing in zes of twaalf bedrijfstakken. In de bijlagen 3 tot 10 worden systematisch deze twee opsplitsingen gehanteerd.

LIJST VAN DE VOOR DE ANALYSE VAN DE SOCIALE BALANSEN GEBRUIKTE SECTIES EN AFDELINGEN VAN DE ACTIVITEITENNOMENCLATUUR NACE-BEL

Omschrijving	Sectie	Afdeling
Landbouw	A-B	01-05
Industrie		
Extractieve nijverheid	C	10-14
Verwerkende nijverheid	D	15-37
Energie en water	E	40-41
Bouwnijverheid	F	45
Handel, vervoer en communicatie		
Handel en reparaties	G	50-52
Horeca	H	55
Vervoer en communicatie	I	60-64
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven		
Financiële dienstverlening en verzekeringen	J	65-67
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	K	70-74
Overige diensten		
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	N	85
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	O	90-93

---

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven (code NACE-Bel 74.502).

Bijlage 3

VERLOOP VAN HET AANTAL INGESCHREVEN WERKNEMERS IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE TUSSEN 2008 EN 2009

	Volgtijdse equivalenten			Aantal personen						
	Gemiddelde werkgelegenheid		Werkgelegenheid aan het einde van het boekjaar	Volgtijds		Deeltijds		Totaal		Werkgelegenheid aan het einde van het boekjaar
	(eenheden)	(in %)		(eenheden)	(in %)	(eenheden)	(in %)	(eenheden)	(in %)	
	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	
Landbouw	43	0,9	-0,8	19	0,5	70	5,6	89	1,7	-0,6
Industrie	-14.985	-4,3	-5,6	-17.764	-5,6	3.603	8,8	-14.160	-3,9	-5,2
Extractieve nijverheid	-1	0,0	-0,8	-26	-1,2	28	26,2	2	0,1	-0,4
Verwerkende nijverheid	-15.387	-4,7	-6,1	-18.177	-6,0	3.582	9,1	-14.594	-4,3	-5,6
Energie en water	402	2,7	3,7	439	3,2	-7	-0,5	432	2,8	3,7
Bouwnijverheid	274	0,3	-0,4	-185	-0,2	595	10,7	410	0,4	-0,3
Handel, vervoer en communicatie	-4.756	-1,2	-1,6	-7.149	-2,3	3.272	2,7	-3.877	-0,9	-1,3
Handel en reparaties	-645	-0,3	-0,5	-1.922	-1,2	1.815	2,5	-108	0,0	-0,3
Horeca	-328	-1,8	-2,5	-453	-3,8	285	2,1	-168	-0,7	-1,3
Vervoer en communicatie ..	-3.783	-2,4	-3,0	-4.774	-3,5	1.173	3,2	-3.601	-2,1	-2,6
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	-698	-0,3	-1,7	-2.969	-1,7	3.684	4,6	716	0,3	-1,0
Financiële dienstverlening en verzekeringen	-3.420	-4,1	-4,6	-2.921	-4,4	-783	-3,0	-3.704	-4,0	-4,3
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	2.721	1,9	0,0	-48	0,0	4.467	8,3	4.420	2,7	0,8
Overige diensten	7.664	3,4	3,1	2.055	1,5	7.583	5,1	9.638	3,4	3,4
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7.353	3,9	3,6	2.142	2,0	7.197	5,3	9.339	3,8	3,8
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	311	0,9	0,3	-87	-0,3	386	3,4	299	0,8	0,9
Totaal	-12.460	-1,0	-1,8	-25.992	-2,5	18.808	4,7	-7.185	-0,5	-1,2

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 4

GEMIDDELDE ARBEIDSDUUR VAN DE IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS

	Uren, per jaar (totale populatie)									Veranderingspercentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008			Per voltijds equivalent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer
	Per voltijds equivalent						Per voltijds equivalent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer			
Landbouw	1.545	1.533	1.556	1.525	1.548	1.566	1.569	1.565	856	-1,9	-2,6	-0,7
Industrie	1.506	1.508	1.532	1.516	1.520	1.521	1.513	1.515	1.015	-4,4	-4,6	-1,6
Extractieve nijverheid	1.487	1.497	1.490	1.463	1.479	1.501	1.507	1.506	983	-4,3	-4,4	3,7
Verwerkende nijverheid	1.510	1.511	1.539	1.520	1.525	1.525	1.516	1.518	1.013	-4,7	-4,8	-1,8
Energie en water	1.426	1.425	1.410	1.445	1.434	1.448	1.467	1.466	1.050	0,6	0,1	5,1
Bouwnijverheid	1.427	1.433	1.464	1.442	1.442	1.445	1.461	1.457	976	-2,5	-2,6	0,2
Handel, vervoer en communicatie	1.626	1.616	1.605	1.578	1.576	1.574	1.573	1.582	900	-1,1	-1,2	-0,1
Handel en reparaties	1.609	1.599	1.609	1.597	1.589	1.589	1.590	1.601	962	-1,0	-1,2	-0,1
Horeca	1.589	1.567	1.562	1.561	1.564	1.557	1.555	1.537	650	-2,1	-2,6	-1,5
Vervoer en communicatie ..	1.656	1.648	1.608	1.554	1.560	1.556	1.551	1.561	971	-1,1	-1,2	0,1
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	1.551	1.541	1.551	1.536	1.540	1.543	1.549	1.569	935	-1,3	-1,4	-0,8
Financiële dienstverlening en verzekeringen	1.428	1.426	1.436	1.422	1.417	1.434	1.433	1.470	885	-1,1	-1,4	0,6
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	1.645	1.624	1.630	1.608	1.610	1.603	1.608	1.621	955	-1,7	-1,6	-1,7
Overige diensten	1.531	1.538	1.533	1.511	1.496	1.506	1.502	1.485	928	-1,6	-1,4	-1,0
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1.524	1.530	1.525	1.498	1.483	1.491	1.487	1.464	935	-1,8	-1,7	-1,2
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	1.582	1.596	1.585	1.593	1.585	1.597	1.585	1.577	854	-0,4	-0,2	1,9
Totaal	1.547	1.545	1.552	1.532	1.530	1.532	1.531	1.534	930	-2,2	-2,4	-0,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 5

OPSPLITSING VAN HET AANTAL INGESCHREVEN WERKNEMERS NAAR ARBEIDSOVEREENKOMST EN GESLACHT

(in procenten van het totale aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers aan het einde van het boekjaar)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
Volgens de arbeidsovereenkomst									
Overeenkomst voor onbepaalde duur	93,8	93,9	93,9	93,8	93,5	93,4	93,4	94,2	94,6
Overeenkomst voor bepaalde duur	4,9	5,0	5,0	5,2	5,4	5,4	5,5	4,8	4,4
Landbouw	5,2	6,1	6,2	6,4	6,3	10,3	9,4	6,0	6,6
Industrie	3,8	3,5	3,8	3,9	4,4	4,7	4,4	4,0	2,5
Extractieve nijverheid	5,8	6,0	6,1	6,3	8,2	6,9	6,2	6,8	3,8
Verwerkende nijverheid	3,7	3,4	3,7	3,7	4,2	4,6	4,4	3,9	2,4
Energie en water	6,3	6,4	6,0	6,4	6,6	6,0	5,0	4,4	4,0
Bouwnijverheid	2,7	2,7	2,7	2,9	3,2	3,3	3,6	2,2	2,2
Handel, vervoer en communicatie	5,2	5,7	5,5	6,0	5,9	5,8	6,4	5,3	5,3
Handel en reparaties	5,6	6,0	5,7	6,1	5,8	5,8	6,5	6,0	5,8
Horeca	9,7	11,4	12,6	15,0	15,4	14,7	15,7	12,4	14,0
Vervoer en communicatie	3,7	3,7	3,2	3,3	3,3	3,4	3,4	3,3	3,2
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	4,1	4,2	4,1	4,4	4,3	4,3	3,3	2,5	2,5
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	3,5	2,9	3,0	2,9	2,9	2,6	2,1	1,9	2,1
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	4,5	5,1	4,7	5,2	5,0	5,2	3,9	2,9	2,7
Overige diensten	7,6	7,6	7,7	7,5	7,7	7,5	7,9	7,7	7,5
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,5	7,4	7,6	7,4	7,6	7,5	7,8	7,8	7,5
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	8,8	8,6	7,9	8,4	8,4	7,3	8,4	7,3	7,3
Vervangingsovereenkomst	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0
Overeenkomst voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Volgens het geslacht									
Mannen	61,0	60,7	60,6	60,8	59,1	58,7	57,9	59,1	58,4
Vrouwen	39,0	39,3	39,4	39,2	40,9	41,3	42,1	40,9	41,6

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 6

OPSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR WERKNEMERSSTATUUT IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

(in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid, uitgedrukt in VTE)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
In het personeelsregister ingeschreven werknemers	96,6	96,4	95,8	95,6	93,7	93,5	93,8	95,5	96,6
Uitzendkrachten	2,6	2,7	3,1	3,3	3,7	3,9	3,7	3,9	2,8
Landbouw	5,4	5,4	6,7	4,5	7,3	8,2	8,8	7,8	6,3
Industrie	4,1	4,3	5,0	5,1	5,8	6,0	5,5	5,7	3,9
Extractieve nijverheid	3,7	3,1	2,3	2,6	2,8	3,1	3,4	2,8	1,6
Verwerkende nijverheid	4,3	4,5	5,2	5,3	6,1	6,3	5,8	5,9	4,0
Energie en water	0,9	1,0	1,1	2,1	1,3	1,4	1,2	1,3	1,3
Bouwnijverheid	1,1	1,1	1,2	1,6	2,0	2,2	2,0	1,9	1,8
Handel, vervoer en communicatie	2,7	2,9	3,4	3,7	4,2	4,6	4,7	4,8	3,7
Handel en reparaties	3,3	3,5	3,9	4,0	4,6	4,8	4,6	4,6	3,8
Horeca	4,6	4,0	4,0	4,3	6,0	7,7	7,3	6,3	5,9
Vervoer en communicatie	2,0	2,3	2,9	3,4	3,8	4,3	4,6	5,0	3,4
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	1,8	1,7	2,0	2,1	2,6	2,7	2,5	2,4	1,8
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	0,6	0,4
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	2,7	2,7	3,2	3,2	3,8	3,9	3,5	3,6	2,7
Overige diensten	0,8	0,8	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,1	1,0
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	5,1	5,1	5,2	5,3	5,8	6,6	6,1	6,2	5,7
Ter beschikking van de onderneming gestelde personen⁽²⁾	0,8	0,8	1,1	1,1	2,6	2,6	2,5	0,6	0,6

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

(2) De werknemers die aan een onderneming verbonden zijn door de inschrijving in het personeelsregister ervan en die ter beschikking gesteld zijn van een andere onderneming die een sociale balans moet neerleggen, worden tweemaal geteld.

Bijlage 7

PERSONEELSKOSTEN PER VTE⁽¹⁾

	In €, per jaar (totale populatie)							Veranderings- percentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Landbouw	28.417	28.750	29.772	29.826	29.908	30.621	31.376	3,1
Industrie	48.692	49.684	51.589	52.669	54.559	56.430	58.671	0,0
Extractieve nijverheid	43.941	45.628	46.147	46.671	47.957	50.575	52.384	1,0
Verwerkende nijverheid	47.283	48.620	50.285	51.348	53.240	54.998	57.092	0,0
Energie en water	77.576	74.853	77.810	79.151	80.898	82.984	88.159	-2,0
Bouwnijverheid	35.604	36.575	37.710	37.875	39.008	39.997	42.144	1,6
Handel, vervoer en communicatie	40.493	41.228	42.369	43.539	44.833	46.062	48.113	3,4
Handel en reparaties	41.112	41.538	42.415	43.463	44.750	46.251	48.197	3,3
Horeca	26.517	27.510	28.230	28.675	29.534	30.083	31.733	5,3
Vervoer en communicatie	41.975	43.215	44.919	46.461	47.926	48.953	51.418	3,5
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	56.152	56.883	57.497	58.090	58.926	59.999	62.091	1,2
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	64.293	65.667	67.277	68.907	70.837	72.804	76.913	1,4
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽²⁾	49.989	50.585	50.808	51.232	52.164	52.992	54.515	2,0
Overige diensten	37.181	38.704	39.351	40.038	40.513	42.440	43.475	2,7
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	37.204	38.770	39.454	40.059	40.339	42.355	43.171	2,4
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	37.008	38.209	38.638	39.913	41.671	42.946	45.260	4,2
Totaal	44.435	45.299	46.489	47.498	48.513	49.945	51.838	1,5

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1003.

(2) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 8

PERSONEELSKOSTEN PER GEWERKT UUR⁽¹⁾

	In € (totale populatie)							Veranderings- percentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Landbouw	18,4	18,8	19,1	19,6	19,3	19,6	20,0	5,2
Industrie	32,3	33,0	33,7	34,7	35,9	37,1	38,8	4,6
Extractieve nijverheid	29,6	30,5	31,0	31,9	32,4	33,7	34,8	5,5
Verwerkende nijverheid	31,3	32,2	32,7	33,8	34,9	36,1	37,7	4,8
Energie en water	54,4	52,6	55,2	54,8	56,4	57,3	60,1	-2,6
Bouwnijverheid	24,9	25,5	25,8	26,3	27,1	27,7	28,8	4,3
Handel, vervoer en communicatie	24,9	25,5	26,4	27,6	28,4	29,3	30,6	4,6
Handel en reparaties	25,5	26,0	26,4	27,2	28,2	29,1	30,3	4,4
Horeca	16,7	17,6	18,1	18,4	18,9	19,3	20,4	7,5
Vervoer en communicatie	25,4	26,2	27,9	29,9	30,7	31,5	33,2	4,7
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	36,2	36,9	37,1	37,8	38,3	38,9	40,1	2,5
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	45,0	46,1	46,8	48,5	50,0	50,8	53,7	2,5
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽²⁾	30,4	31,1	31,2	31,9	32,4	33,1	33,9	3,7
Overige diensten	24,3	25,2	25,7	26,5	27,1	28,2	29,0	4,4
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	24,4	25,3	25,9	26,7	27,2	28,4	29,0	4,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	23,4	23,9	24,4	25,1	26,3	26,9	28,6	4,5
Totaal	28,7	29,3	29,9	31,0	31,7	32,6	33,9	3,8

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1013.

(2) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 9

OPLEIDING IN 2009 IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE⁽¹⁾

	Aantal deelnemers aan een opleidingsactiviteit ⁽²⁾			Aan opleidingsactiviteiten bestede uren				Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽³⁾			
	(in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid)			(in procenten van de gewerkte uren)				(in procenten van de personeelskosten)			
	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	Totaal	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	Totaal
Landbouw	7,4	5,5	0,5	0,1	0,2	0,3	0,6	0,13	0,27	0,07	0,46
Industrie	43,5	22,9	2,1	0,8	0,6	0,1	1,6	1,12	0,60	0,07	1,79
Extractieve nijverheid	36,0	25,0	0,3	0,6	1,1	0,1	1,8	0,88	1,17	0,05	2,11
Verwerkende nijverheid	41,6	22,7	2,2	0,8	0,6	0,1	1,5	1,00	0,60	0,08	1,69
Energie en water	83,7	26,5	0,7	1,9	0,4	0,0	2,4	2,81	0,44	0,01	3,26
Bouwnijverheid	24,6	7,5	1,8	0,4	0,2	0,5	1,1	0,51	0,17	0,10	0,78
Handel, vervoer en communicatie	35,6	17,3	1,3	0,9	0,2	0,2	1,4	1,45	0,25	0,05	1,74
Handel en reparaties	28,7	12,9	1,7	0,4	0,3	0,3	1,0	0,66	0,30	0,07	1,03
Horeca	15,7	2,0	2,1	0,2	0,1	0,4	0,8	0,31	0,06	0,19	0,56
Vervoer en communicatie ..	48,2	25,8	0,6	1,8	0,2	0,0	2,0	2,53	0,19	0,01	2,74
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	37,3	24,5	0,5	0,8	0,5	0,0	1,3	1,33	0,51	0,01	1,86
Financiële dienstverlening en verzekeringen	58,1	36,2	0,2	1,2	0,9	0,0	2,1	2,04	0,72	0,00	2,77
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽⁷⁾	26,4	18,4	0,7	0,6	0,3	0,1	1,0	0,77	0,34	0,02	1,13
Overige diensten	41,2	27,1	1,1	0,7	0,4	0,2	1,3	0,72	0,38	0,09	1,19
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	43,0	29,3	1,0	0,7	0,5	0,2	1,4	0,76	0,42	0,09	1,27
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	29,5	13,4	1,6	0,4	0,2	0,3	0,9	0,50	0,16	0,10	0,76
Totaal	38,2	21,3	1,3	0,8	0,4	0,2	1,4	1,16	0,42	0,06	1,63

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De rubrieken betreffende de basisopleiding zijn apart gehouden, ook al is gebleken dat, voor sommige ondernemingen, de opgetekende bedragen betrekking hebben op formele of informele opleiding.

(2) Wegens de dubbelstellingen die ontstaan doordat een zelfde persoon aan meer dan één opleidingstype kan hebben deelgenomen, wordt hier geen totaal berekend.

(3) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(4) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.

(5) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.

(6) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die terwerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.

(7) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 10

OPLEIDING, IN 2009, IN DE ONDERNEMINGEN MET OPLEIDINGSACTIVITEITEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE ⁽¹⁾

	Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (gemiddelden per cursist, in uren)			Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽²⁾ (gemiddelden per cursist, in €)		
	Formele ⁽³⁾	Informele ⁽⁴⁾	Initiële ⁽⁵⁾	Formele ⁽³⁾	Informele ⁽⁴⁾	Initiële ⁽⁵⁾
Landbouw	20	49	682	26,4	30,3	5,7
Industrie	26	38	82	54,7	38,2	24,1
Extractieve nijverheid	24	65	366	53,5	38,1	26,2
Verwerkende nijverheid	25	39	83	51,9	37,7	24,0
Energie en water	33	24	21	76,9	52,3	47,4
Bouwnijverheid	24	30	419	39,2	34,0	5,7
Handel, vervoer en communicatie	37	19	229	50,9	34,0	7,4
Handel en reparaties	20	31	257	53,6	34,1	6,7
Horeca	17	41	235	29,1	18,4	9,6
Vervoer en communicatie	51	11	104	50,4	34,6	11,5
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	29	27	125	70,4	43,8	11,9
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	27	30	63	94,9	48,2	22,1
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽⁶⁾	31	24	135	45,6	38,1	11,1
Overige diensten	20	18	234	31,3	27,3	12,2
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	20	18	234	30,4	27,6	12,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	19	22	233	39,4	23,3	11,8
Totaal	28	26	185	51,9	36,5	11,1

Bron: NBB (sociale balansen).

- (1) De rubrieken betreffende de basisopleiding zijn apart gehouden, ook al is gebleken dat, voor sommige ondernemingen, de opgetekende bedragen betrekking hebben op formele of informele opleiding.
- (2) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.
- (3) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.
- (4) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.
- (5) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.
- (6) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 11

AARD EN STRUCTUUR VAN DE ARBEIDSOVEREENKOMSTEN NAAR GEWEST

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Deeltijdwerk							
(in procenten van de werkgelegenheid op 31 december)							
Uniregionale ondernemingen	23,5	24,4	25,0	25,4	26,7	27,2	27,9
Brussel	22,9	23,1	23,9	25,0	24,0	24,9	25,0
Vlaanderen	23,3	24,5	25,3	25,6	27,3	27,6	28,4
Wallonië	24,3	24,7	24,9	25,1	26,6	27,3	27,7
Multiregionale ondernemingen	23,0	25,4	26,3	28,2	29,7	29,9	31,3
Totaal	23,3	24,6	25,4	26,1	27,5	27,9	28,8
Tijdelijk werk⁽¹⁾							
(in procenten van de werkgelegenheid op 31 december)							
Uniregionale ondernemingen	6,2	6,2	6,2	6,4	6,8	6,9	7,0
Brussel	6,6	7,4	7,5	7,2	6,9	8,6	6,7
Vlaanderen	4,9	4,9	4,8	5,1	5,7	5,5	5,5
Wallonië	9,5	9,1	9,0	9,1	9,7	9,7	10,7
Multiregionale ondernemingen	6,4	5,9	5,7	5,7	5,7	5,5	5,6
Totaal	6,2	6,1	6,1	6,2	6,5	6,6	6,6
Uitzendarbeid in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen							
(in procenten van de gemiddelde VTE-werkgelegenheid)							
Uniregionale ondernemingen	3,1	3,1	3,6	3,8	4,4	4,7	4,2
Brussel	2,4	2,3	2,5	2,6	2,6	3,2	2,5
Vlaanderen	3,2	3,2	3,8	4,1	4,8	4,9	4,5
Wallonië	3,4	3,3	3,6	3,8	4,4	4,6	4,4
Multiregionale ondernemingen	1,7	2,0	2,2	2,3	2,4	2,7	2,7
Totaal	2,6	2,7	3,1	3,3	3,7	3,9	3,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Overeenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en arbeidsovereenkomsten die worden afgesloten voor een duidelijk omschreven werk.

Bijlage 12

ARBEIDSDUUR EN PERSONEELSKOSTEN NAAR GEWEST

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gewerkte uren per VTE (eenheden, per jaar)							
Uniregionale ondernemingen	1.557	1.552	1.566	1.549	1.547	1.549	1.546
Brussel	1.604	1.586	1.598	1.579	1.578	1.596	1.588
Vlaanderen	1.554	1.554	1.573	1.553	1.553	1.551	1.547
Wallonië	1.539	1.530	1.533	1.525	1.520	1.522	1.525
Multiregionale ondernemingen	1.522	1.528	1.513	1.485	1.483	1.485	1.490
Totaal	1.547	1.545	1.552	1.532	1.530	1.532	1.531
Personeelskosten per VTE (in €, per jaar)							
Uniregionale ondernemingen	41.958	42.743	44.033	45.015	45.791	47.420	49.117
Brussel	51.133	50.864	52.509	53.420	53.647	55.984	59.015
Vlaanderen	41.670	42.770	43.951	45.022	45.906	47.627	49.198
Wallonië	37.809	38.675	40.188	41.158	42.102	43.247	44.737
Multiregionale ondernemingen	50.757	51.790	53.560	54.432	56.029	57.144	59.496
Totaal	44.435	45.299	46.489	47.498	48.513	49.945	51.838
Personeelskosten per gewerkt uur (in €)							
Uniregionale ondernemingen	27,0	27,5	28,1	29,1	29,6	30,6	31,8
Brussel	31,9	32,1	32,9	33,8	34,0	35,1	37,2
Vlaanderen	26,8	27,5	27,9	29,0	29,6	30,7	31,8
Wallonië	24,6	25,3	26,2	27,0	27,7	28,4	29,3
Multiregionale ondernemingen	33,3	33,9	35,4	36,7	37,8	38,5	39,9
Totaal	28,7	29,3	29,9	31,0	31,7	32,6	33,9

Bijlage 13

FORMELE OPLEIDING IN DE BEDRIJVEN NAAR GEWEST⁽¹⁾

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Deelnemers aan een opleidingsactiviteit (in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid)							
Uniregionale ondernemingen	27,0	26,5	27,1	27,4	27,1	27,2	26,0
Brussel	29,4	27,2	28,3	27,0	26,7	27,0	26,0
Vlaanderen	29,1	29,0	29,2	29,5	28,8	29,4	27,2
Wallonië	19,8	19,7	21,0	22,1	22,8	22,1	23,1
Multiregionale ondernemingen	55,6	56,8	61,7	61,0	61,8	61,9	52,5
Totaal	34,9	35,0	35,9	36,2	36,2	36,1	32,9
Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (in procenten van de gewerkte uren)							
Uniregionale ondernemingen	0,53	0,56	0,53	0,54	0,54	0,54	0,50
Brussel	0,59	0,59	0,49	0,54	0,56	0,51	0,54
Vlaanderen	0,57	0,62	0,59	0,58	0,58	0,58	0,53
Wallonië	0,38	0,38	0,39	0,45	0,44	0,42	0,43
Multiregionale ondernemingen	1,46	1,31	1,32	1,30	1,43	1,60	1,36
Totaal	0,78	0,77	0,73	0,74	0,77	0,80	0,72
Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten⁽²⁾ (in procenten van de personeelskosten)							
Uniregionale ondernemingen	0,76	0,76	0,73	0,73	0,71	0,70	0,71
Brussel	0,83	0,72	0,63	0,70	0,69	0,68	0,70
Vlaanderen	0,82	0,85	0,82	0,77	0,75	0,75	0,73
Wallonië	0,52	0,48	0,56	0,61	0,62	0,60	0,66
Multiregionale ondernemingen	2,31	2,09	2,07	2,07	2,28	2,42	2,15
Totaal	1,26	1,19	1,13	1,13	1,19	1,21	1,14
Ondernemingen met opleidingsactiviteiten (in procenten van het totale aantal ondernemingen)							
Uniregionale ondernemingen	6,6	6,5	6,4	6,2	6,4	6,5	13,1
Brussel	7,1	6,7	6,9	6,8	7,1	7,1	13,0
Vlaanderen	7,3	7,2	7,1	6,9	7,0	7,1	13,0
Wallonië	4,7	4,5	4,5	4,4	4,7	4,9	13,6
Multiregionale ondernemingen	47,6	43,4	44,1	45,1	43,7	41,9	51,3
Totaal	7,2	7,1	6,9	6,8	7,0	7,0	13,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De invoering van een nieuw formulier voor de sociale balans, dat van toepassing is op de vanaf 1 december 2008 afgesloten boekjaren, veroorzaakt een breuk in de reeksen tussen de gegevens voor het jaar 2008 en die betreffende de voorgaande jaren.

(2) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

Nationale Bank van België
Naamloze vennootschap
RPR Brussel – Ondernemingsnummer : 0203.201.340
Maatschappelijke zetel : de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel
www.nbb.be

Verantwoordelijk uitgever

Jan Smets

Directeur

Nationale Bank van België
de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel

Contactpersoon voor het Tijdschrift

Philippe Quintin

Chef van het departement Communicatie en secretariaat

Tel. +32 2 221 22 41 – Fax +32 2 221 30 91
philippe.quintin@nbb.be

© Illustraties: Nationale Bank van België

Omslag en opmaak: NBB TS – Prepress & Image

Gepubliceerd in december 2010

